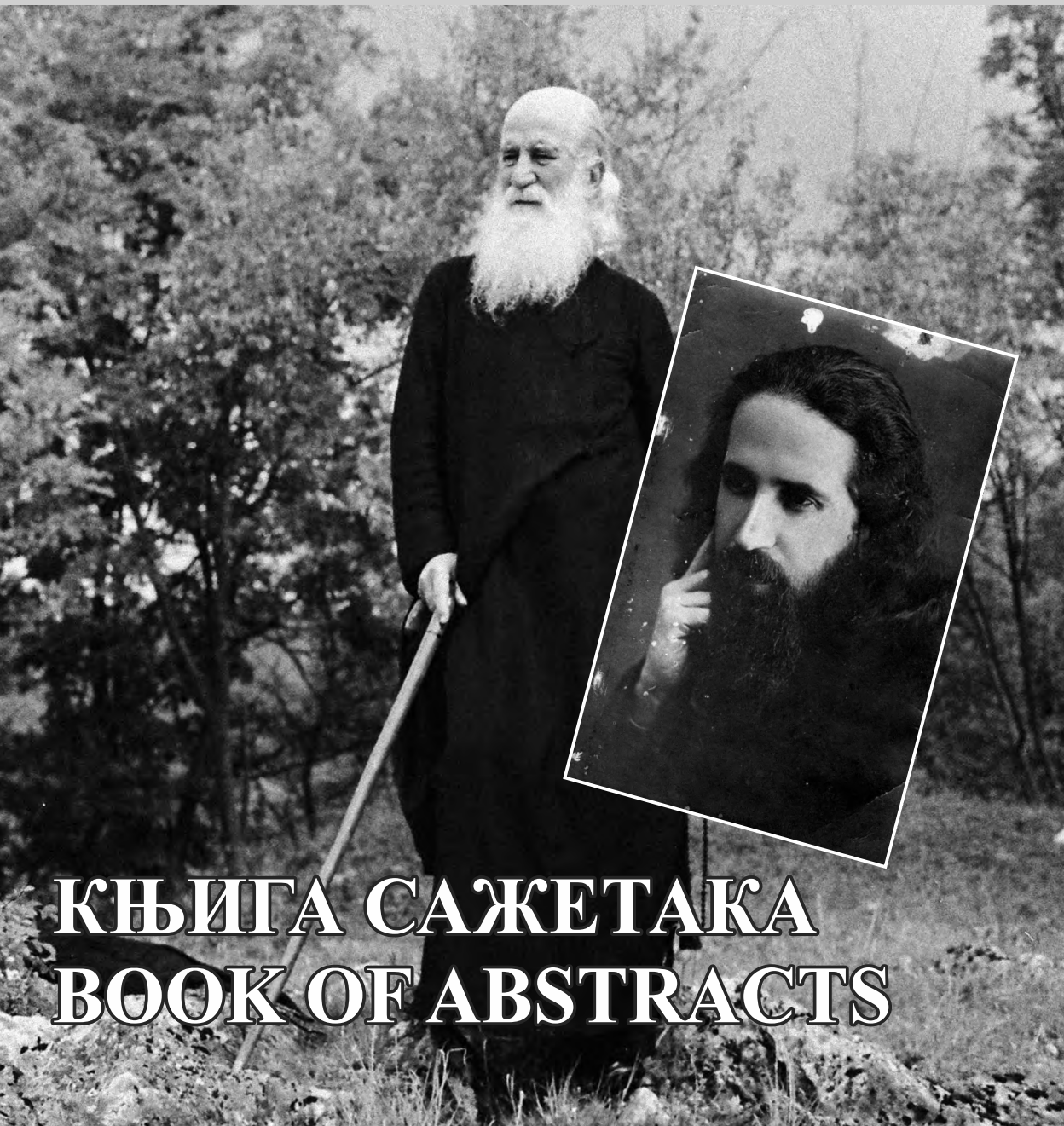


Међународна научна конференција
МИСАО И МИСИЈА СВЕТОГ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА

10-11. мај 2019.

Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду, Београд, Србија



КЊИГА САЖЕТАКА
BOOK OF ABSTRACTS

International Conference

THOUGHT AND MISSION OF ST JUSTIN POPOVIĆ

10 - 11 May 2019

Institute for Philosophy and Social Theory of the University of Belgrade, Belgrade, Serbia

Међународна научна конференција Мисао и мисија Светог Јустина Поповића

Институт за филозофију и друштвену теорију
Универзитета у Београду
Православни богословски факултет
Универзитета у Београду
Центар за византијско-словенске студије
Универзитета у Нишу

МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

МИСАО И МИСИЈА СВЕТОГ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА

10.-11. МАЈ 2019. ГОДИНЕ

ИНСТИТУТ ЗА ФИЛОЗОФИЈУ И ДРУШТВЕНУ ТЕОРИЈУ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ,
БЕОГРАД, СРБИЈА

КЊИГА САЖЕТАКА

Београд 2019

Организатори и издавачи

Институт за филозофију и друштвену теорију
Универзитета у Београду

Православни богословски факултет
Универзитета у Београду

Центар за византијско-словенске студије
Универзитета у Нишу

За издаваче

Проф. др Александар Фатић, Институт за филозофију и друштвену
теорију
Универзитета у Београду

Доц. др Александар Ђаковац, Православни богословски факултет
Универзитета у Београду

Проф. др Драгиша Бојовић, Центар за византијско-словенске студије
Универзитета у Нишу

Уредили и приредили:

Др Владимир Цветковић
Проф. др Богдан Лубардић

Преводи на енглески и српски

Др Ђорђе Н. Петровић
Др Владимир Цветковић
Др Кармен Анђела Цветковић

Тираж: 50 примерака
ISBN: 978-86-80484-37-2

Међународна научна конференција Мисао и мисија Светог Јустина Поповића

Institute for Philosophy and Social Theory of the University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology of the University of Belgrade
Centre for Byzantine-Slavic Studies of the University of Niš

INTERNATIONAL CONFERENCE

THOUGHT AND MISSION OF ST JUSTIN POPOVIĆ

10 – 11 May 2019

Institute of Philosophy and Social Theory of the University of Belgrade
Belgrade, Serbia

BOOK OF ABSTRACTS

Belgrade 2019

International Conference Thought and Mission of St Justin Popović

Organizers and publishers:

Institute for Philosophy and Social Theory,
University of Belgrade

Faculty of Orthodox Theology,
University of Belgrade

Centre for Byzantine-Slavic Studies,
University of Niš

For publishers

Prof. Aleksandar Fatić, Institute for Philosophy and Social Theory,
University of Belgrade

Adj. Prof. Aleksandar Đakovac, Faculty of Orthodox Theology,
University of Belgrade

Prof. Dragiša Bojović, Centre of Byzantine-Slavic Studies,
University of Niš

Editors:

Dr Vladimir Cvetković
Prof. Dr Bogdan Lubardić

Translations to English and Serbian

Dr Đorđe N. Petrović
Dr Vladimir Cvetković
Dr Carmen Angela Cvetković

ISBN: 978-86-80484-37-2
Circulation in 50 copies

Научни одбор:

Томас Бремер, Универзитет у Минстеру Немачка
Петар Бојанић, Универзитет у Београду, Србија
Драгиша Бојовић, Универзитет у Нишу, Србија
Јулија Видовић, Институт Светог Сергија, Париз, Француска
Максим Васиљевић, Универзитет у Београду, Србија
Слађана Ристић-Горгиев, Универзитет у Нишу, Србија
Александар Ђаковац, Универзитет у Београду, Србија
Филип Ивановић, Универзитет Црне Горе и Центар за хеленске студије,
Подгорица Црна Гора
Ромило Кнежевић, Католички институт у Паризу, Француска
Богдан Лубардић, Универзитет у Београду, Србија
Дионисиос Склирис, Универзитет у Атини, Грчка
Свилен Тутеков, Универзитет у Великом Трнову, Бугарска
Александар Фатић, Универзитет у Београду, Србија
Владимир Цветковић, Универзитет у Београду, Србија
Богољуб Шијаковић, Универзитет у Београду, Србија
Зденко Ширка, Карлов Универзитет у Прагу, Чешка

Scientific Committee:

Thomas Bremer, University of Münster, Germany
Petar Bojanić, University of Belgrade, Serbia
Dragiša Bojović, University of Niš, Serbia
Julija Vidović, St Sergius Orthodox Institute, Paris, France
Maksim Vasiljević, University of Belgrade, Serbia
Slađana Ristić Gorgiev, University of Niš, Serbia
Aleksandar Đakovac, University of Belgrade, Serbia
Filip Ivanović, University of Montenegro and Centre of Hellenic Studies,
Podgorica, Montenegro
Romilo Knežević, Catholic Institute of Paris, France
Bogdan Lubardić, University of Belgrade, Serbia
Dionysios Skliris, National and Kapodistrian University of Athens, Greece
Svilen Toutekov, University of Belgrade, Bulgaria
Aleksandar Fatić, University of Belgrade, Serbia
Vladimir Cvetković, University of Belgrade, Serbia
Bogoljub Šijaković, University of Belgrade, Serbia
Zdenko Š. Širka, Charles University, Prague, Czech Republic

Поводом 125 година од рођења и 40 година од упокојења Јустина Поповића Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу, Православни богословски факултет Универзитета у Београду и Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду 10. и 11. маја 2019. године у Београду организују међународну научну конференцију „Мисао и мисија Светог Јустина Поповића“.

Монах, клирик и светитељ Православне Цркве, професор Универзитета у Београду и саоснивач Српског философског друштва — Јустин Поповић (1894–1979) сматра се једним од највећих православних теолога двадесетог века. Упркос једногласном признавању снаге његових непорециво великих интелектуалних и духовних домета, одређене димензије и аспекти његовог дела остали су или неосветљени или су предмет различитих тумачења. Циљ конференције је да осветли димензије и аспекте дела Јустина Поповића који нису довољно истражени или су подложни различитим – понекад супротстављеним – тумачењима, и да дијалогски процени доприносе његове мисли не само Православљу, већ хришћанском богословљу и духовности уопште.

У том смислу конференција би требало да отвори простор како за одговорно критичко сагледање и нове научно-методолошке приступе, тако и за формулисање више нијансираних интерпретација мисаног легата Јустина Поповића у целини, а нарочито, примера ради, његове критике хуманизма и неправославних хришћанских деноминација. Такође, поставља се као неопходно пажљиво разлучивање аутентичне духовности и философско-теолошке мисли Јустина Поповића наспрам редуције, инструментализације и идеологизације те духовности и мисли — посебно наспрам разматрања његове мисли у оквирима или неосвешћене или некритички постављене политике моћи: било да је културалног или другог типа. Најзад, конференција представља саборно отеловљење колегијалне добре воље да се подржи и негује наслеђе преподобног Јустина као светитеља, теолога, философа, критичара културе, и као јединственог сведока Христа Богочовека — који се обраћа свим крајевима света.

*Др Владимир Цветковић
Проф. др Богдан Лубардић*

In order to mark 125 years from Justin Popović's birth and 40 years from his repose the Centre for Byzantine-Slavic Studies of the University of Niš, the Faculty of Orthodox Theology of the University of Belgrade and the Institute for Philosophy and Social Theory of the University of Belgrade venture to organize the international conference "Thought and Mission of St Justin Popović", in Belgrade from 10th till 11th May 2019.

As a monk, cleric and saint of the Orthodox Church, as a professor of the University of Belgrade and as cofounder of the Serbian Philosophical Society, Justin Popović (1894–1979) is widely acknowledged as one of the greatest Orthodox theologians of the twentieth century. Despite unanimous recognition of Justin Popović's undeniably great intellectual and spiritual achievements, certain dimensions and aspects of his work remain either unobserved or represent an occasion for varying interpretations.

The aim of the conference is to highlight the dimensions and aspects of Justin Popović's work which have not been sufficiently explored or remain subject to divergent – sometimes conflicting – interpretations, and to dialogically evaluate the contribution of his thought not only to Orthodoxy, but to Christian theology and spirituality in general. In this sense, the conference is a forum for responsible critical consideration and formulation of new scientific-methodological approaches, and for more subtle interpretations of Justin Popović's legacy: particularly in regard to his critique of humanism and non-Orthodox Christian denominations. As well, the conference strives to find ways to carefully distinguish between Justin Popović's authentic spirituality and philosophical-theological thought and its reduction, instrumentalization and ideologization within frameworks of non-critically affirmed politics of power, cultural or of other kind. Not least, the conference represents an collective embodiment of collegial good will to support and to nurture the legacy of Fr Justin as Saint, Theologian, Philosopher, Culture criticist, and as a remarkable witness of Christ the Godman — addressing all ends of the world.

*Dr Vladimir Cvetković
Prof. Dr Bogdan Lubardić*

International Conference Thought and Mission of St Justin Popović

Слађана Алексић

Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, Косовска Митровица
Међународни центар за православне студије, Ниш, Србија
aleksladjana@gmail.com

**АВА ЈУСТИН ПОПОВИЋ: ЕСТЕТИКА ДУХОВНИХ СПОЗНАЈА
НА ОСНОВУ ДЕЛА ДОСТОЈЕВСКОГ**

Кључна личност у филозофској мисли 20. века, Фјодор Михајлович Достојевски, као мислилац је био маргинализован, у односу на Ничеа који је третиран као велики филозоф. Мислећи о Богу, на хришћански начин, Достојевски и његови следбеници су отворили и питање Логоса као истине, али и питање морала и лепоте. Архимандрит Јустин Поповић баштиник православне духовности, руске православне мисли Достојевског, а посебно српске светосавске традиције, настављао је његову мисао у својој докторској тези, али и теолошким и филозофским делима. У раду се осветљава проблематика људског духа и духовности у промишљању аве Јустина (философија љубави и сазнања), чиме се показује да је не само филозофски и теолошки мислилац, већ и врхунски херменеутичар романескног света Достојевског.

Sladana Aleksić

University of Priština, Department of Philosophy in Kosovska Mitrovica
International Center for Orthodox Studies, Niš, Serbia
aleksladjana@gmail.com

**ABBA JUSTIN POPOVIĆ: THE AESTHETICS OF SPIRITUAL INSIGHTS IN
LIGHT OF DOSTOYEVSKY'S WORK**

Fodor Mihailovich Dostoyevsky, a key figure in the philosophical thought of the twentieth century was marginalized as a thinker if compared with Nietzsche who is considered as a great philosopher. Thinking about God in a Christian way, Dostoyevsky and his followers opened the question of Logos as truth, but also the question of morality and beauty. Archimandrite Justin Popović as a representative of Orthodox spirituality, of Dostoyevsky's Russian Orthodox thought and in particular of Serbian Saint-Savian tradition, engaged with Dostoyevsky's thought in his doctoral thesis as well as in his theological and philosophical works. This paper deals with the problem of human spirit and spirituality in the reflections of Abba Justin (philosophy of love and gnoseology) thus defining Justin not just as a philosophical and theological thinker, but as a prominent interpreter of the world of Dostoyevsky's novels as well.

Драгиша Бојовић

Универзитет у Нишу,
Центар за византијско-словенске студије
dragisa.bojovic@filfak.ni.ac.rs

КО СУ УЧЕНИЦИ ОЦА ЈУСТИНА?

У црквеној и широј јавности раније се врло често говорило о ученицима оца Јустина Поповића при чему се, скоро без изузетка, мислило на четворицу архијереја Српске цркве, који су били духовна чеда архимандрита Јустина. У новије време дошло је до њиховог међусобног сукоба, па је постало скоро и неумесно говорити о њима у овом контексту. Чак и без тих околности може се поставити питање да ли је учитељство Светог Јустина толико ограничавајуће да се припадност њему своди само на незнатан број (свакако истакнутих) ученика. Пошто је оно, по својој суштини, јевађељског и апостолског карактера, сматрамо да број Авиних ученика не може бити лимитиран. Истовремено се учитељство оца Јустина не може временски ограничавати и сводити само на непосредан утицај. Прихватање његовог учења, поготову његових експлицитних и специфичних ставова (антикуменизам, однос према западном лицемерју, критика конформизма итд.), постаје један од основних критеријума у давању одговора на питање постављено у наслову овог рада.

Dragiša Bojović

University of Niš
Centre for Byzantin-Slavic Studies
dragisa.bojovic@filfak.ni.ac.rs

WHO ARE THE DISCIPLES OF JUSTIN POPOVIĆ?

The question of Fr Justin's disciples was frequent in ecclesial and public circles where the term disciples was without exception used for his spiritual children, referring in particular to four hierarchs of the Serbian Church. Today there is a mutual conflict between these hierarchs, so to talk about them in this way, without additional qualification, is somewhat out of place. Even if we disregard these circumstances it is questionable whether the discipleship regarding the teaching of Justin is limited to a negligible number of disciples (albeit prominent ones). Since the said discipleship is evangelic and apostolic in nature, the number of disciples cannot be limited. At the same time, the teachings of Justin cannot be limited by the contemporaneity or immediate influence. Acceptance of his teachings, particularly his explicit and specific viewpoints (e.g. anti-ecumenism, reserved disposition towards western hypocrisy, criticism of conformism etc.), becomes one of the basic criteria in answering the question raised in the title of this work.

Павле Ботић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
pavle.botic@ff.uns.ac.rs

АВА ЈУСТИН О ИДОЛОПОКЛОНСТВУ

Догматско Богословље Преподобног Јустина Ћелијског логосно је сведочанство апостолског Откривења Цркве Христове. Ава Јустин као философ Духа Светога, надахнут Светитељима Свештенога Православља, између осталог, екстатично разобличава манију европскога и српскога идолослужења. Првенствено преко тумачења Посланица Христовог првоврховног апостола Павла, Преподобни Јустин Ћелијски раскринкава идолопоклонство као најсрамнији пад људске природе, која ослепљена страстима, ма кога или ма шта, сем Богочовека Христа, сматра за Бога. Речју, Свети Јустин Ћелијски нам мистагошки открива да је хуманистичко идолопоклонство постхришћанске Европе (које је квасцем идолослужења заквасило и многобројне Србе и Српкиње), заправо христорачко служење стварима, греху и кнезу овога света.

Pavle Botic

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
pavle.botic@ff.uns.ac.rs

ABBA JUSTIN ON IDOLATRY

The dogmatic theology of the most venerable Justin of Ćelije is a testimony based on the *logosness* of the apostolic revelation of the Church of Christ. Popović as a philosopher of the Holy Spirit, inspired by the saints of Orthodoxy, drastically criticizes the obsessive European and Serbian proclivity for idolatry. By way of interpreting primarily St Paul's epistles, the most venerable Justin of Ćelije identifies idolatry as the most disgraceful fall of the human nature, which, blinded by passions, considers anyone or anything as god except the Godman Christ. Expressly, St Justin of Ćelije mystagogically reveals to us that the humanistic idolatry practiced by post-Christian Europe (which has taken hold of many Serbs through the yeast of idolatry) is in fact a Christ-combating service to objectified things, sin and the Prince of this world.

Томас Бремер

Универзитет у Минстеру

Теолошки факултет

Th.Bremer@uni-muenster.de

**ЈУСТИН ПОПОВИЋ ВИЂЕН
ИЗ РИМОКАТОЛИЧКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ**

Познато је да је Јустин Поповић имао веома критичан, чак и одбојан однос према другим хришћанским Црквама и заједницама, као и према екуменским настојањима и екуменском покрету уопште. Његова изрека о екуменизму као свејереси је постала пословичном. Ако се те изјаве узимају буквално, онда за западне Цркве и хришћане нема спасења, и никакав простор не преостаје за дијалог. Њима као једино решење преостаје то да се оправославе. То Поповић сам каже. Све њих назива секташима (сектама), Поповић говори о бесмислености дијалога. То је сигурно један од разлога за резервисану рецепцију његове мисли на Западу. Поставља се, међутим, питање да ли дело Поповића можемо интерпетирати из другачијих перспектива. Какав је потенцијал за такво нешто у његовим списима? Да ли западни хришћанин/хришћанка, који немају намеру да мењају своју црквену припадност, може имати добробити од читања дела Поповића? Ово излагање ће покушати да пронађе и прикаже приступе делу Поповића који отварају други поглед на његову личност како би његовначин мишљења постао плодан и за западне читаоце.

Thomas Bremer

University of Münster

Faculty of Theology

Th.Bremer@uni-muenster.de

JUSTIN POPOVIĆ: A ROMAN-CATHOLIC PERSPECTIVE

It is known Justin was very critical and even repulsive toward other Christian churches and communities along with the ecumenical endeavors in general. His saying on ecumenism as an all-heresy became proverbial. If these statements are literary considered, then there is no salvation for the western churches and Christians and there is no space for any dialogue. The only solution for them is to become Orthodox. Popović stated that. Naming all of them sectarians (sects), Popović talks about the nonsense of dialogue. This is one of the reasons of the cautious reception of Popović in the West. The question is whether we can interpret Popović's work through other perspectives. What's the potential for that in his writings? Is it possible for a western Christian who has no intention to change his/her ecclesial affiliation to benefit from reading Popović? This presentation attempts to find approaches to Popović's work which open up another view on his personality so that Popović's way of thinking may be fruitful for the western readers also.

Јулија Видовић

Институт Светог Сергеја, Париз, Француска
julijavidovic@yahoo.fr

**„СВЕЈЕРЕС ЕКУМЕНИЗМА“
ПРЕМА СВЕТОМ ЈУСТИНУ ПОПОВИЋУ**

Име светог Јустина Поповића се често наводи као глас разума пред претњом „свејереси екуменизма“ која погађа савремену хришћанску заједницу. Жеља нам је да овим кратким излагањем начинимо критички осврт на материјале који се у одбрану овог става с правом позивају на поједине текстове светог Јустина и да утврдимо да ли они и у коликој мери заиста представљају његову коначну и јединствену мисао.

Julija Vidović

St. Sergius Institute
Paris-France
julijavidovic@yahoo.fr

**THE ALL-HERESY OF ECUMENISM
ACCORDING TO JUSTIN POPOVIĆ**

The name of Justin Popović is often quoted as a voice of reason before the threat of the “all-heresy of ecumenism” which affects the contemporary Christian community. It is our intention in this short exposition to make a critical review on materials which, with the aim of defending this stand, justly reference certain texts of St Justin. Also, is our aim to determine whether these texts (and to what extent) truly represent his final and unique thought.

Neven Vukić

KU Leuven, Faculty of Theology, Belgium
neven.vukic@kuleuven.be

**THE CHURCH AND THE RED STAR – THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH
AND THE COMMUNIST PERSECUTION IN YUGOSLAVIA**

The communist experiment in East Europe was a traumatic experience for most religious groups, organizations, and, ultimately, for the believing people. The Orthodox Church was no exception. If anything, the communist hammer fell hardest and the sickle cut deepest against the Orthodox churches, particularly in the Slavic part of the world. The experience of communist rule for the Serbian Orthodox Church in ex-Yugoslavia was in many ways similar to other Churches under the communist boot. However, it was, at the same time, specific and different from the rest because of the effectiveness of the Yugoslav regime’s methods employed against religious organizations in former Yugoslavia. The views in western academia regarding the theological writings of J. Popović are, unfortunately, almost exclusively (with some exceptions) based on a section (selection) of his writings on ecumenism. What often goes overlooked is that he was an ardent critic of communism. It

could even be said that his opposition to, and the condemnation of communism, was of a higher tenacity than what is usually perceived regarding his stance on ecumenism. In this presentation we will focus on the experience of communist oppression from the perspective of the Serbian Orthodox Church, and in particular, Popović's own experience of persecution under the communist yoke. The main goal of the presentation is to thematize Popović's criticism of communism in some of his works. This will hopefully help to show that: a) Popović's issues with ecumenism and the West in general are not a sign of simple xenophobia or zealotism, as some of the critics often suggest, but rather a well-defined opposition to what he perceived as elements incompatible with Orthodox Christianity; and b) to open up a discussion regarding his understanding of authority and by extension primacy in the Orthodox Church.

Невен Вукић

Универзитет у Лувену

Теолошки факултет

neven.vukic@kuleuven.be

**ЦРКВА И ПЕТОКРАКА – КОМУНИСТИЧКИ ПРОГОН СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ**

Комунистички покус у источној Еуропи је био изузетно трауматично искуство за већину вјерских заједница, организација и у коначници, за већину вјерујућих људи који су се нашли у новој и незавидној ситуацији. Православна Црква није била изузетак том правилу. Напротив, комунистички чекић је ударио најјаче, а срп засјекао најдубље управо на просторима са већински православним становништвом. Искуство Српске Цркве под комунистичком влашћу у Југославији је имало доста сличности са осталим православним црквама које су трпиле под комунистичком чизмом. Али нужно је рећи да су постојале и битне разлике међу тим искуствима, и то не у малој мјери због учинковитости проту-вјерских и проту-црквених мјера комунистичких власти у Југославији. Ставови западних знанственика и теолога по питању дјела св. Јустина сунажалост у великој мјери утемељени на текстовима о екуменизму који представљају само мален дио његовог опуса. Оно што се (пре)често занемарује јесу Поповићева неуморна борба и критика комунизма. Могло би се чак и рећи да су његов отпор и одбојност коју је осјећао према комунизму били далеко већи и на особној разини важнији од, на западу опћеприхваћеног, наводног анти-екуменизма. Тема ове презентације је дакле, искуство комунистичког прогона из перспективе Српске Православне Цркве и то кроз искуство св. Јустина Поповића. Главни циљ презентације јесте приказ Поповићеве критике комунизма у неколико његових дјела. Овај приказ би у начелу требао: а) показати да критика екуменизма и културно-друштвеног развоја на Западу није одраз ксенофобије или зилотизма, као што се пречесто тврди у круговима критичним према лику и дјелу св. Јустина, него је одраз чврсто утемељеног става према појавама које је Поповић сматрао темељно неспојивим са православним Кршћанством; и б) започети расправу о Поповићевом схваћању ауторитета и преко тога његовом схваћању примата у Православној Цркви.

Предраг Вукић

Државни архив Црне Горе, Подгорица
Митрополија Црногорско-приморска, Цетиње, Црна Гора
smilja.vlaovic@gmail.com

**ПИСМО АРХИМАНДРИТА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА
(СВ. ЈУСТИНА ЂЕЛИЈСКОГ) ИГУМАНУ ОСТРОШКОГ МАНАСТИРА
ЛУКИЈАНУ ЗЕЧЕВИЋУ НА ВАСКРС 1964. ГОДИНЕ**

Лични однос оца Јустина према Црној Гори, према њеном историјском и духовном наслеђу, али и према милитантној атеизацији коју је револуционарна државна и партијска власт истрајно и често бескрупулозно спроводила у њој послје свршетка тзв. народне револуције и грађанског рата 1945. године, тема је која није обрађена до наших дана. Увјерени смо да би се та тема темељно могла обрадити на основу личне кореспонденције оца Јустина, анализе богословских дјела, бесједа и чланака које је оставио иза себе, студиозне анализе периодике, али и на основу изучавања превасходно епархијалног архива Цетињске митрополије. Писма оца Јустина расута су по бројним архивама, јавним и приватним, и до сада су остала несакупљена и необјављена. У архиву манастира Острога сачувано је писмо које је архимандрит Јустин Поповић управо на Васкрс 1964. године послао настојатељу острошког манастира игуману Лукијану Зечевићу. Писмо је богословског карактера. Стога коментар и анализу препуштамо теолозима и црквеним оцима. У овом писму отац Јустин исцрпно пише о тајанственом виђењу св. Андрије Јуродивог. Писмо је врло поучно и сваког савјесног и духовно утемељеног вјерника навешће на озбиљно размишљање и расуђивање о свом минулом животу. То писмо до сада није публиковано. Сада се публикује први пут.

Predrag Vukić

The State Archive of Montenegro, Podgorica
The Metropolitanate of Montenegro and the Littoral, Cetinje, Montenegro
smilja.vlaovic@gmail.com

**LETTER OF ARCHIMANDRITE JUSTIN POPOVIĆ TO LUKIJAN ZEČEVIĆ,
THE ABBOT OF OSTROG MONASTERY ON EASTER 1964**

The personal disposition of Father Justin toward Montenegro and its historic and spiritual heritage along with his concern regarding the militant atheization performed thoroughly and unscrupulously by the revolutionary state and partisan regime after the so called national revolution and civil war in 1945, is a subject not explored so far. We are convinced that the same subject could be elaborated on the basis of personal correspondence of Father Justin, analysis of theological works, homilies and articles he left behind, along with an industrious analysis of periodical journals. It could be elaborated furthermore on the basis of explorations of the diocesan archive of the Metropolitanate of Cetinje. His letters are dispersed in many public and personal archives, and so far have not been collected nor published. The archive of Ostrog monastery holds the letter of Justin Popović addressed to the abbot of the Ostrog monastery Lukijan Zečević on Easter in 1964. The letter is

theological in nature, so the study of it belongs to theologians and church fathers. In this letter, Fr Justin exhaustively writes about a mystical vision of St. Andrew, the fool for Christ. The letter is instructive, leading every conscious and spiritually grounded believer to seriously contemplate and discern his past life. The same letter has never been published. It is published now, for the first time.

Сунчица Денић

Универзитет у Нишу
Педагошки факултет у Врању
suncicadenic@gmail.com

**СИМБОЛИЧКО И ЛИРСКО У РЕЦЕПЦИЈИ ДЕЛА
СВЕТОГ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА**

Књижевна или, боље речено, лирска, метафорично-симболична слика „освештаног“ језика видна је и истицана у делу Светог Јустина Поповића (авве Јустина), нарочито у краћим формама. Рецепција као поновно примање, преношење, или продужено деловање, износи целовиту слику Бога, свеједно да ли Свети Јустин говори о Литургији, о филозофском поимању Бога или о пренесеној Божјој суштини, уденути у малу слику биљака (нпр. цвећа) и животиња (срни); у писму пријатељу на одру (Нушићу) или другим блиским бићима. Његов апостолски тон, рефлексивна и вишезначна увек су у функцији хармоније „вишег реда“. Све је код њега лирска синтеза преображаја и просветљења, својствена онима који имају нераскидиву везу и љубав према Богу и према искуствима светих отаца.

Sunčica Denić

University in Niš
Pedagogical Faculty in Vranje
suncicadenic@gmail.com

**THE SYMBOLICAL AND THE LYRICAL IN THE RECEPTION
OF ST JUSTIN'S WORK**

The literary, or better, lyrical, metaphorical-symbolic image of “sacralized” language is visible and was highlighted in the opus of Saint Justin Popović (Abba Justin), especially in his shorter forms. The reception transmits the complete picture of God, regardless whether Saint Justin is dealing with Liturgy, philosophical understanding of God, or Divine substance — inserted in a tiny description of plants (flowers) or animals (roe), or in a letter to a dying friend (Nušić) or in his address to other close beings. His apostolic tone and his reflections always reveal the harmony of a “higher order”. Everything in his work represents a lyric synthesis of transformation and illumination, which characterizes those who have forged an unbreakable connection and love towards God and towards the experiences of the Holy Fathers.

Александар Ђаковац
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
adjakovac@bfspc.bg.ac.rs

ДОГМАТИКА ОЦА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА У КОНТЕКСТУ

Догматика оца Јустина Поповића и данас је, након толико година од изласка из штампе, веома цењена у православном свету, о чему сведочи и недавно објављени превод на грчки. Јустинова Догматика често се цитира, а неретко се представља и као критеријум православности. Ово дело стога заслужује непристрасно разматрање. У овом раду намеравамо да пружимо анализу значајнијих области тријадологије, христологије, есхатологије и еклесиологије. Покушаћемо да расветлимо елементе Јустинових решења која би се могла сматрати недовољно јасним или упитним. Показаћемо да анализа проблема са којима се Јустин сусреће при представљању ових области догматике, представља основ читавог његовог виђења кључних елемената хришћанске теологије. Слабости и недостаци тог виђења управо су оно чиме ћемо се бавити, пошто смо уверени да само поштен критички приступ може да раскрије стварну величину његовог дела.

Aleksandar Đakovac
Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade
adjakovac@bfspc.bg.ac.rs

DOGMATICS OF FATHER JUSTIN POPOVIĆ IN CONTEXT

Many years after its publishing, Fr Justin Popović's *Dogmatics* is still highly valued in the Orthodox world, as testified by the recently published Greek translation of this work. Justin's *Dogmatics* is frequently quoted, and it is often presented as a work of standard reference in Orthodoxy. Therefore, this work deserves an impartial consideration. In this paper we intend to provide an analysis of the major areas of Trinitarian theology, Christology, eschatology and ecclesiology. We will attempt to shed light upon some of Justin's solutions that could be considered insufficiently clear or questionable. We will show that the analysis of the problems which Justin encounters in the presentation of these areas of *Dogmatics* forms the basis of his vision of the key elements of Christian theology. The weaknesses and shortcomings of this vision are precisely what we will be dealing with, as I am convinced that only a fair critical approach may reveal the real magnitude of his work.

Павле Кондић

Архив Митрополије Црногорско-приморске, Цетиње
paki_ist@yahoo.com

МИТРА И СКУФИЈА ЈУСТИНА ЋЕЛИЈСКОГ

У Српској православној цркви није било много примера да се монах који има услове за епископску службу унапред захвали врховној црквеној власти на поверењу и откаже од те части. Један од примера је о. Јустин Поповић. Од краја 1930. до половине 1932. боравио је у тадашњој Чехословачкој републици као помоћник Епископу битолском Јосифу Цвијовићу у мисији повратка Карпаторуса у Православну цркву из раније силом наметнуте уније у периоду Хабсбуршке монархије (Ужгородска унија 1646). Поред већ постојеће Моравско-шлеске епархије на челу са епископом Гораздом Павлик, указала се потреба за формирањем још једне епархије. Била је то Мукачевско-прјешевска епархија, 1931. формирана за источне пределе тадашње Чехословачке. За епископа ове епархије био је предвиђен отац Јустин, по једнодушном предлогу Епископа Јосифа, клира и најугледнијих представника народа. Сматрајући себе недостојним архијерејског чина и одговорности коју епископска служба собом носи, он се у писму које је из Чехословачке послао патријарху Варнави и епископу Јосифу одрекао кандидатуре за епископско достојанство. Молба му је, иако невољно, била услишена и он је наставио просветну службу у Цркви, преузевши место доцента на Богословском факултету у Београду. У уводном делу реферата презентује се црквено-историјски контекст времена и околности које су омогућиле да отац Јустин, од стране највише црквене власти буде узет у обзир за епископско достојанство. Основни садржај реферата представља историјско-еклисиолошка анализа писма оца Јустина којим се одриче кандидатуре за архијерејски чин. Акт до сада није био познат у историографији.

Pavle Kondić

Archive of the Metropolitanate of Montenegro and Littoral
paki_ist@yahoo.com

ST JUSTIN OF ĆELIJE'S MITRE AND SKUFIA

There were not many examples in the Serbian Orthodox Church that the monk who had fulfilled the conditions to be promoted to the office of a bishop thanked the supreme ecclesiastical authority for trust and renounced that honor. Justin Popović is one of those monks. From the end of 1930 to mid 1932 Justin stayed in what was then Czechoslovakia as an assistant to the Bishop of Bitola, Josif Cvijović, in the mission of returning the Karpatorus to the Orthodox Church from an earlier union imposed by the Habsburg Monarchy (The Union of Uzhgorod 1646). In addition to the already existing Eparchy of Moravia and Silesia led by Bishop Gorazd Pavlik, there was a need for the formation of another diocese. It was the Eparchy of Mukačevo and Prešov, formed in 1931 from the eastern parts of Czechoslovakia. According to the unanimous proposal of Bishop Josif, the clerics and the most prominent representatives of lay people, Father Justin was proposed to be the bishop of the newly established diocese. Considering himself unworthy of episcopal

rank and for assuming responsibility that the service of a bishop entails, in a letter sent from Czechoslovakia to Patriarch Varnava and bishop Josif, he refused his candidature for episcopal dignity. Although reluctantly, his wish was acknowledged. He continued his career service in Church education, assuming the position of adjunct professor at the Faculty of Orthodox Theology in Belgrade. In the introductory part of the paper is given the church-historical context of the times and circumstances that enabled Father Justin to be taken into account by the highest ecclesiastical authorities for episcopal dignity. The main content of the paper is a historical-ecclesiological analysis of the letter of Fr Justin in which he renounced the candidacy for episcopal rank. This letter has not been known to historiography so far.

Иларион Ђурица

Београд, Србија

ilarion.djurica@gmail.com

**ДЕЛОТВОРНОСТ УЧЕЊА ВЕРЕ ПОД ДУХОВНИМ СТАРАЊЕМ
ПРЕПОДОБНОГ ЈУСТИНА НОВОГ, ЛИЧНО ИСКУСТВО**

Један од наших савременика веледухова вере јесте преподобни Јустин Нови. Веома малој, и може се рећи „јуродиво“ храброј групи његових световних духовних синова и кћери припадао је и списатељ ових редова. У овом реферату ћемо настојати да уоквиримо духовничку Авину активност са овом групом „духовних наркомана“, како нас је са симпатијама називао, те и да га прикажемо онаквим какав је он био као, неусмњиво, најплоднији духовник многим значајним духовницима данас. За њега нема компромиса о питањима вере. Она је неодвојиво дар Божији и свети чин човечији. Чин вере непрестано ствара унутарње непотрошено духовно богатство и то у многоструким видовима.

Parion Đurica

Belgrade, Serbia

ilarion.djurica@gmail.com

**THE EFFECTIVENESS OF LEARNING FAITH UNDER THE SPIRITUAL
GUIDANCE OF THE VENERABLE JUSTIN THE NEW:
A PERSONAL EXPERIENCE**

One of our contemporary giants of faith is the most venerable Justin the New. The author of these lines belonged to a small, one could say “foolish for Christ”, brave, group of his worldly spiritual sons and daughters. In this work we will attempt to outline the Abba’s spiritual activity with this group of “spiritual junkies”, which is a term he used to address us ever so affectionately — portraying him such as he was, as, without a doubt, the most prolific spiritual father of many important contemporary spiritual fathers. For him, there is no compromise in questions of faith. It is inseparably both a gift of God and a holy act of man. The act of faith continuously creates inexhaustible inner spiritual wealth, and does so in multifarious forms.

Ивица Живковић

Центар за црквене студије, Ниш
ivica.zzivkovic@gmail.com

**КРИТИЧКА МИСАО АРХИМАНДРИТА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА И
ХРИШЋАНСКО ВАСПИТАЊЕ ДАНАС**

У овом раду дајемо практичан пример читања критике хуманизма у делима архимандрита Јустина Поповића, према којем она потиче из његових христолошких схватања и усмерена је на егзистенцијални став центрирања и ограничавања на аутономне људске перспективе, пројављен у многим идеолошким усмерењима савременог света. Педагошки односи у хуманистичкој култури западног друштва, којој припада и већи део православних хришћана у свету данас, држе децу у положају сасвим различитом од благодатног положаја обезбеђеног учешћем у литургијском богослужењу Цркве. Они намећу такве асоцијације и држе општи педагошки дискурс западног света у таквим оквирима да их је на хришћанско васпитање без већих неспоразума немогуће примењивати.

Ivica Živković

Centre of Church Studies, Niš
ivica.zzivkovic@gmail.com

**THE CRITICAL THOUGHT OF ARCHIMANDRITE JUSTIN POPOVIĆ AND
CHRISTIAN EDUCATION TODAY**

In this paper we are offering a practical example of reading the critique of humanism in the works of archimandrite Justin Popović. They suggest that his critique comes from his Christological apprehension and is aimed at the existential attitude of centering and restricting the autonomous human perspectives, as expressed throughout many ideological orientations of the contemporary world. The pedagogical relationships in the humanistic culture of the Western society, to which most of Orthodox Christians belongs today, tend to keep children within a status utterly different from that offered by a God-blessed one which is provided by their partaking in church liturgical worship. They impose such associations, and keep the general pedagogic discourse of the Western world in such frameworks, which are not applicable to Christian education without serious misunderstandings.

Павле Јовић

Народна библиотека Србије
paveljovic@gmail.com

СРБИ О СВЕТОМ ЈУСТИНУ ПОПОВИЋУ

Сврха овог рада била је да се утврди када су Срби спознали праву вредност Јустина Поповића (1894–1979), једног од највећих српских подвижника и богослова. Први записи о оцу Јустину Поповићу код Срба појавили су се у богословској штампи неколико година после објављивања његове *Догматике Православне Цркве* (1932). У доба комунистичке власти о њему се није смело писати. Ни у једној послератној енциклопедији Југославије нема његовог имена. Први рад о Јустину Поповићу појавио се 1980. године у листу *Богословље* из пера богослова, догматичара Стојана Гошевића. Прву посебну, али скромну књижицу о архимандриту Јустину Поповићу саставио је инжењер Александар Младеновић и настала је у Аустралији после његове смрти (1980). Неколико радова о животу и делу оца Јустина Поповића било је објављено у часопису *Глас цркве* 1989. године, док је прва монографија њему посвећена објављена у Србији тек 1993. године у издању манастира Ћелије.

Pavle Jović

National Library of Serbia
paveljovic@gmail.com

SERBS ABOUT SAINT JUSTIN POPOVIĆ

The purpose of this work is to determine when the Serbs realized the true value of Justin Popović (1894–1979), one of the greatest Serbian ascetics and theologians. The first records of Fr Justin Popović among the Serbs appeared in the theological press, a few years after the publication of his *Dogmatics of Orthodox Church* (1932). At the time of the communist rule, it was not allowed to write about him. There is no mention of his name in the post-war encyclopaedia of Yugoslavia. The first piece on Justin Popović appeared in the journal *Theology* from the pen of the theologian and dogmatician Stojan Gošević in 1980. The first, but modest book about Archimandrite Justin Popović was compiled by engineer Aleksandar Mladenović and originated in Australia after his death (1980). Several works on the life and work of Fr Justin Popović were published in the journal *Voice of the Church* in 1989, while the first monograph dedicated to him in Serbia was edited and published in 1993 by the Monastery of Ćelije.

Phillip Calington

St. Sergius Orthodox Institute, Paris, France
phillipcalington@gmail.com

**RECEPTION AND IMPORTANCE OF ST. JUSTIN AND HIS WORKS
AMONG CONVERTS IN THE WEST**

St. Justin is a highly venerated saint in his native Serbia and by other Orthodox people who have taken his ideas and teachings to heart. One aspect that is rarely examined and spoken about, is the influence and importance of St. Justin among converts to the Orthodox faith in the West. Along with holy people of the 20th century like Fr. Seraphim Rose and St. Elder Paisios of Mt. Athos, St. Justin is a beacon shining bright in the spiritual darkness of the West. His teachings are relevant today and examine questions that the Church fathers never answered directly as they were not faced with these exact issues and circumstances – St. Justin, however, is the living voice of the patristic tradition in the modern world. Why is St. Justin so popular among converts? What parts of his teachings are compelling to ex Catholics, ex Protestants, ex believers of other faiths and atheists? St. Justin is the pinnacle of Orthodox traditionalism and conservatism – deeply rooted in the Church Fathers. In this presentation, we will examine and present why St. Justin is so compelling to western converts to the faith. The author will also try to present the aforementioned through his personal experience of converting to the Orthodox Faith and actively participating in the Orthodox Church life in the West.

Филип Калингтон

Православни институт Светог Сергија, Париз, Француска
phillipcalington@gmail.com

**ПРИЈЕМ И ЗНАЧАЈ СВ. ЈУСТИНА И ЊЕГОВИХ ДЕЛА
МЕЂУ ОБРАЋЕНИЦИМА НА ЗАПАДУ**

Свети Јустин је високо поштован светитељ у својој родној Србији и од стране других православних људи који су његове идеје и учења узели к срцу. Један аспект који се ретко разматра и о коме се ретко говори је утицај и значај св. Јустина међу обраћеницима у православну веру на Западу. Заједно са светим људима 20. века као што су о. Серафим Роуз и свети старац Пајсије Светогорац, свети Јустин је светионик који светли у духовној тами на Западу. Његова учења су релевантна данас јер испитују питања на која црквени оци никада нису одговорили директно, јер нису били суочени управо са тим питањима и околностима. Св. Јустин је живи глас патристичке традиције у модерном свету. Зашто је св. Јустин тако популаран међу обраћеницима? Који део његовог учења је пријемчив за бивше римокатолике, бивше протестанте, бивше вернике других вера и за атеисте? Св. Јустин је врхунац православног традиционализма и конзервативизма – дубоко укореван у црквеним оцима. У овој презентацији ћемо испитати и објаснити зашто је св. Јустин толико привлачан западним обраћеницима у православну веру. Аутор ће такође покушати да представи све поменуто кроз своје лично искуство преобраћења у православну веру и активно учествовање у животу православне цркве на Западу.

Љубиша Костић

Богословија Светих Кирила и Методија, Ниш
djak.ljubisa@gmail.com

**ОНТОЛОШКА ОСНОВА У БЕСЕДНИШТВУ
ПРЕПОДОБНОГ ЈУСТИНА ЋЕЛИЈСКОГ**

Користећи богати опус сачуваних беседа, у нашем раду истражујемо онтолошке аспекте богословске мисли и речи највећег српског теолога 20. столећа Преп. Јустина Поповића. Његов препознатљив беседнички стил представља савршену синтезу богословског, аскетског и философског прегнућа. Као нико други од његових савременика, он на један кристално јасан и, рекли бисмо, популаран начин, готово у свакој беседи, указује на оно што је вечно и бесмртно у хришћанству. Тиме заправо Преп. Јустин своје реципијенте упућује на онтолошки карактер свему ономе што јесте и што је својим назначењем призвано да постане бесмртно и вечно. Оваква богословско-философска ерудиција Преп. Јустина не чуди будући да питање вечног постојања човека и света јесте квинтесенција Христове проповеди и хришћанске вере.

Ljubiša Kostić

Seminary of Sts Cyril and Methodius, Niš
djak.ljubisa@gmail.com

THE ONTOLOGICAL FOUNDATION OF ST JUSTIN OF ČELJE'S PREACHING

By relying on the rich opus of his preserved orations, we intend to explore the ontological aspects of the theological thought of the greatest Serbian theologian of the 20th century Saint Justin Popović. His recognizable oratorical style represents the perfect synthesis of theological, ascetic and philosophical endeavor. Like no one of his contemporaries, in a crystal-clear and, we'd like to say, in an accessible manner, he points to what is eternal and immortal in Christianity. By doing this St. Justin indicates for his recipients the ontological character of everything that is called to become immortal and eternal. St Justin's theological-philosophical erudition should not surprise us, since the question of the eternal existence of man and of the world is the quintessence of Christ's preaching and Christian faith.

Bogdan Lubardić

University of Belgrade,
Faculty of Orthodox Theology
blubardic@bfspc.bg.ac.rs

**FR JUSTIN POPOVIĆ AND ANGLICAN THEOLOGIAN: CRITICAL
REFLECTIONS ON A COMPLEX AND MULTIFACETED ENCOUNTER**

During the Great War the Faculty of Theology in Oxford received a group of some 60 theological refugees from a wounded Serbia: seminarians, professors and clergy. In this way the Serbian Church's seminarian system of formation of theologians was preserved, including the corpus of teachers and pupils. This non-trivial gesture of the United Kingdom's authorities, in unison with the highest representatives of the Church of England, cannot be overestimated due to significant implications for the historical-social relations of the two Churches, and nations, during and after the Great War. Amongst the first to arrive, in 1916, was Fr Justin Popović (1894–1979), recently sainted as St Justin the New of Čelije (2010). Popović is rightly regarded as one of the most influential Serbian theologians in the 20th century, especially in the Orthodox ecclesial and academic world. In Oxford he was accepted to read for a Baccalaureus Litterarum higher undergraduate degree (1916–1919). His thesis was titled *The Religion of Dostoevsky*. The said thesis, written by a powerful mind and deep spiritual character, was the only thesis written by several of the Serbians in Oxford, during WWI, not to receive the merit of certificated degree from the University's examiners (Fr Walter Frere and Nevill Forbes). This study essay explores pro et contra arguments in regard to such an outcome. Alongside, we endeavour to demonstrate that, next to a negative view of Western Christianity (which was the main reason why the outcome of the public examination was negative), Fr Justin Popović, nevertheless, in certain passages of his published opus, does indicate a positive relation as well: one which may somewhat alleviate the usual view, according to which his thinking is totally and monochromatically "anti-western". This relation, comprising of more positive notes, is revealed in the discrete yet indicative web of positive references to Anglican minds and British religious scientists. One needs to be aware of the dangers of enthusiastically overloading the interpretation of selected passages. Keeping this caveat in reserve, we venture to claim that this more positively inclusive side of Fr Justin's relation to Western — Anglican Christians, albeit quietly present, remains indicative of a dimension of mystical *fellowship* forged by those on both sides who, in virtue of their boundless love for the Lord have offered their whole lives to Christ as God. It is this, in Fr Justin's earlier oeuvre (thesis, texts, remarks): for instance his sympathetic apostrophizing of mystical Anglican verse (Francis Thompson), that brings him closer than expected to his Anglican brothers. On Fr Justin's terms, however, this empathy of love and admiration towards one's Anglican (or western Christian) (br)other, precisely because it is expressive of love, keeps pointing to the truth as well: i.e. the truth of the one *Church* (which for Fr Justin is the *Orthodox Church*). This makes his mystical empathy with chosen Anglicans paradoxical, but not contradictory. Namely, Popović does ground love discourse in truth discourse, but this does not prevent love to remain love — as of the boundless embrace of one's other. This may be interpreted as a sign of things that are yet to come, in the prophetic and eschatological sense: regarding the Church's oncoming unity in love and in faith in the one

Christ as the living truth. If this more inclusive side of Popović's reflections on Western Christians (viz. Anglicans), regardless of its paradoxical nature, is taken into consideration by a non-Orthodox – “Western” – Christian, and is spiritually understood as a promising “contact-point” (Anknüpfungspunkte) — then Popović's uncompromising (dogmatic-canonical) strictures in regard to Western Christian denominations (especially his claim that the Orthodox Church is the *only* Church) might not present a sufficient reason for their premature departures from his spiritual, theological and philosophical oeuvre. On the contrary, they may come to contemplate – and profit from – the magnificence of Fr Justin's saintly experience of living in Christ the Godman by the Spirit. They might come to understand that it is this (primarily liturgical-ascetical) living in the living Christ which represents the fountainhead of Justin Popović's thought — not some “anti-Western” intellectual agenda, not Orthodoxy reduced into a “religious geopolitical resource”. The same good may be bestowed upon a carefully discerning Orthodox – “Eastern” – Christian, and for the same reasons. (Of course, Justin Popović's evaluative attitude to Anglicans, Roman Catholics and Lutherans is not one and the same respectively: this invokes further study and critical assessment).

Богдан Лубардић

Универзитет у Београду,
Православни богословски факултет
blubardic@bfspc.bg.ac.rs

ЈУСТИН ПОПОВИЋ И АНГЛИКАНСКИ ТЕОЛОЗИ: КРИТИЧКЕ РЕФЛЕКСИЈЕ О СЛОЖЕНОМ И СЛОЈЕВИТОМ СУСРЕТУ

За време Великог рата Теолошки факултет у Оксфорду примио је групу од око 60 теолошких избеглица из рањене Србије: богослове, професоре и свештенство. На тај начин сачуван је богословијски систем формирања образованих теолога Српске православне цркве, као и наставно-ученички корпус. Тај нетривијални гест британских власти, усаглашен са највишим представницима Цркве Енглеске, не може бити прецењен. Разлог томе лежи у значајним импликацијама по историјско-друштвени однос двеју Цркава, и два народа, током и после Великог рата. Међу првима који је стигао у Енглеску, 1916. г., био је отац Јустин Поповић (1894–1979), недавно канонизован као Јустин Нови Ћелијски (2010). Поповић се с правом сматра једним од најутицајнијих српских богослова у 20. веку, посебно у православном црквеном и академском свету. У Оксфорду је уписао *Vassalauréus Litterarum* више студије (1916–1919). Своју тезу насловио је „Религија Достојевског“. Наведена теза, коју је написао моћан ум и дубок духовни карактер, била је једина теза (од неколико) коју су написали Срби у Оксфорду, током Првог светског рата, коју универзитетски испитивачи нису препоручили да буде награђена сертификованом дипломом (отац Волтер Фрир и Невил Форбс). Наш рад истражује разлоге за и против таквог исхода. Поврх тога још, показујемо да поред негативног погледа на западно хришћанство (што је био главни разлог из којег је исход јавног испита био негативан), одређени локуси записаних размишљања Јустина Поповића, ипак, указују и на изванредно позитиван однос. Увид у те аспекте може ублажити (донекле кориговати) уобичајени поглед, мњење, према којем је мишљење Јустина Поповића о хришћанству на Западу

тотално и монохроматски негативно. Ти аспекти се откривају у дискретној али индикативној мрежи позитивних упућивања на англиканске умове и британске религиозне научнике. Треба бити свестан опасности читавања претераних очекивања у тумачења изабраних одломака датог корпуса. Ипак, сугеришемо како ова позитивна и инклузивнија страна мисли Поповића према хришћанском Западу — англиканцима, иако деликатна и назначена, наговештава димензију мистичког *заједништва* коју су исковали они који су, попут Јустина Поповића и његових англиканских саговорника, на основу бескрајне љубави према Господу сав живот свој Христу Богу предали. То је оно у раном опусу оца Јустина (тезе, текстови, белешке), рецимо његово апострофирање мистичког англиканског израза у стиху (Френсис Томпсон), што га доводи ближе англиканској браћи. Међутим, гледана из става самог преподобног Јустина, та емпатија љубави према свом англиканском (или западнохришћанском) другом – брату, управо зато што је израз љубави, наставља да указује према *истини*: према истини једне *Цркве* (која је према оцу Јустину *Православна Црква*). То његову мистичку (али и свакодневничку) емпатију према изабраним англиканцима чини парадоксалном али не контрадикторном. Наиме, Поповић утемељује говор љубави у говору истине, али то не спречава такву љубав да остане љубав — у виду дубоког загрљаја свог другог. Такви моменти (моменти поистовећења преподобног Јустина са извесним аспектима стваралаштва иноверне браће) могу се тумачити као знамен ствари што долазе у пророчком и есхатолошком смислу речи: у смислу надоласећег јединства Цркве у љубави и вери у једног Господа Исуса Христа као живу истину. Ако се ова инклузивнија страна рефлексивна Поповића о западним хришћанима — англиканцима, без обзира на њену парадоксалну црту, узме у обзир, и то од стране неправославног – „западног“ – хришћанина, и ако се духовно разуме као обећавајућа „додирна тачка“ (Anknüpfungspunkte) — онда Поповићеви бескомпромисно строги (догматско-канонски) услови наспрам западних хришћанских деноминација (посебно став да је Православна Црква *једина* Црква) не морају бити довољан разлог да неправославни хришћани преурањено напуштају духовни, теолошки и философски опус Поповића. Напротив, то им може помоћи да сагледавају – уз добробит – величанственост светитељског искуства Јустина Ћелијског: искуства непорециво непатвореног живота у Христу Богочовеку Духом Светим. То им може помоћи да разумеју да тај (литургијско-аскетски пре свега) живот у живоме Христу репрезентује извориште мисли Јустина Поповића — а не „антизападњачка“ интелектуална агенда, а не православље извитоперено у „религиозни геополитички ресурс“. Иста добробит може доћи пажљиво расуђујућем православном – „источном“ – хришћанину, и то из истих разлога. Наравно, вредносни став Јустина Поповића према англиканцима, римокатолицима и лутеранима није исти према свакој од тих деноминација, респективно: разлози из којих је тако, међутим, налажу даља истраживања, прецизирања и критичка процењивања.

Светлана Марјанов

Гимназија Црњански, Београд

jacvetlana@gmail.com

ПОЈАМ ЛИЧНОСТИ У ДЕЛУ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА

У методолошком и епистемолошком погледу место личности у неком појмовном систему може имати или смисао метаноје – постепеног преображаја личности ка Тројичном лику Господњем или мајеутике – дијалектичке вештине обликовања и разумевања света путем тока расправа и борбе мишљења у коме је човек мера, исходште и одредиште свих ствари. Предмет овог излагања су онтолошке консеквенце ова два пута, на начин који је могуће образложити кроз дело Јустина Поповића.

Svetlana Marjanov

Grammar School Crnjanski, Belgrade

jacvetlana@gmail.com

THE NOTION OF PERSONHOOD IN THE WORKS OF JUSTIN POPOVIĆ

From a methodological and epistemological view, the place of personhood in a conceptual system may have either the meaning of metanoia – a gradual transformation of the person towards the triadic image of the Lord or of maieutic – a dialectical skill of determining and understanding the world through the course of discussion and a struggle of thought in which man is the measure, the origin and destination of all things. The subject of this paper are the ontological consequences of these two ways, explained through the work of Justin Popović.

Александар Михаиловић

Епархија пожаревачко-браничевска, Пожаревац

aleksandarmihailovic68@gmail.com

СВЕТОСТ ИЗМЕЂУ АСКЕТИЗМА И ЛИТУРГИЈЕ У МИСЛИ СВЕТОГ ЈУСТИНА

У редовима који следе отворићемо питање и покушати да дамо смернице за одговор на питање да ли је Св. Јустин поимао светост људску као конститутивну за личност или као декоративни додатак личности. Читајући аскетске радове Оца Јустина може се стећи утисак да је светост додатак који се стиче подвигом или само својим снагама, што је паушални закључак, јер је Отац Јустин богослов који светост приписује искључиво Христу Којег поистовећује са Литургијом. Сходно томе за Св. Јустина светост је литургијска категорија која гради личност. Унапред бих се оградио од тога да се речник Оца Јустина доводи у везу са савременом теологијом личности, али читајући нпр. његова *Тумачења Посланица Ап. Павла* као и *Философске урвине* видимо да у његовој мисли има личносноцентричних елемената. Овај рад представља

прилог разумевању појма светости у радовима Оца Јустина. Он Литургији не даје декоративни смисао, нити је она додатак, већ изграђује човека јер је за Јустина Литургија циљ. Сходно томе човек своју светост црпи из ње, што читамо нпр. у *Тумачењима Посланица*, у *Молитвеном дневнику*, у *Поглављима подвижничко-гносеолошким*. У раду неће бити учитавања персоналистичких термина али ће се указати на то да је за Оца Јустина светост саставни део пуне личности. Његов теохуманизам је светостоцентричан и сходно томе литургијски. Подвижништво је предуслов, припрема и приготовљавање или предворје Литургије за Оца Јустина. Другим речима светост не може ни без аскетизма нити без Литургије, и може се рећи да је аскетизам продужење литургијског духа у свакодневници, тј. покушај да се добијена светост у Литургији задржи у свету упркос стихији тог света. У раду се не може побећи од општих места јер се не претендује на изричиту оригиналност већ на покушај обраћања пажње на чињеницу да је Отац Јустин био литургијски богослов. Његова аскетска мисао није тврда нити искључива већ блага са усмерењем на ослобађање од самољубља са циљем да човека олитургише и да свет доведе у везу са Литургијском службом. Ови ставови нису учитавање на силу Оцу Јустину данашњих персоналистичко-литургијских теза већ они, Јустинови ставови, стоје и постоје пре и независно од поменутих, што говори да су из истог предањског извора. Тим пре и због тога, мисао о светости код Оца Јустина добија још једном праву валоризацију.

Aleksandar Mihailović

Diocese of Požarevac and Braničevo, Požarevac
aleksandarmihailovic68@gmail.com

HOLINESS BETWEEN ASCETICISM AND LITURGY IN THE THOUGHT OF ST JUSTIN

In the lines that follow, we will attempt to answer the question of whether St. Justin considered holiness as constitutive for human personhood or as a decorative addition to personhood. By reading the ascetic works of Father Justin, one can get the impression that holiness is an addition that is acquired by ascesis of one's own undertaking. This would be an arbitrary conclusion, because Father Justin is a theologian who attributes holiness only to Christ, whom he identifies with the Liturgy. Accordingly, holiness for Saint Justin is a liturgical category that forms a person. We will restrain ourself from connecting Fr Justin's vocabulary with the contemporary theology of personhood. Nevertheless, by reading, for example, his *Commentaries on Apostle Paul*, as well as his *Philosophical Crevasses*, it is evident that person-centric elements abound in his thought. This paper is a contribution to the understanding of the concept of holiness in the works of Father Justin. The paper argues that the purpose of the Liturgy is not decorative. Rather, since it forms a human person, the Liturgy for St Justin is a goal desired for its own sake. Therefore, a human being draws holiness from Liturgy, as we read, for example, in the *Commentaries on Apostle Paul's Epistles*, in *The Prayer Diary*, in the *Ascetical and Gnoseological Chapters*. By abstaining from reading personalistic elements into Fr Justin's works, I intend to demonstrate that for him holiness is an integral part of the human person. Justin's theo-humanism is holiness-centred and therefore liturgical. For Father Justin asceticism is a precondition, preparation and prerequisite for the Liturgy. In other

words, holiness cannot be achieved without asceticism, nor without Liturgy. And, it can be said that asceticism is an extension of the liturgical spirit in everyday life, that is, an attempt to preserve holiness acquired in the Liturgy in the world despite the spirit of the world. The paper attempts to show that Father Justin was a liturgical theologian. His ascetic thought is not harsh or exclusive, but mild, with a focus on liberating the human being from self-love and with the goal of bringing the world into liturgical service. The expressed views do not intend to load Father Justin's works with contemporary personalistic-liturgical elements, but to demonstrate that by having patristic origins Justin's attitudes exist before and independently of the aforementioned contemporary views.

Александар М. Петровић,
Универзитет у Приштини,
Филозофски факултет у Косовској Митровици,
aleksandar.petrovic@pr.ac.rs

ПАРАДИГМАТИЧНИ ПУТЕВИ КА ЗЕМЉИ ЖИВИХ АВЕ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА: КРОЗ ПОДВИГ РАСКРИВАЊА ЧОВЕКОВОГ САМОРАЗУМЕВАЊА

Путеви богопознања Аве Јустина Поповића припремљени су изграђеном егзистенцијалистичко-персоналном и феноменолошком методом, са којима се упуштао у тумачење великог хришћанског предања. Њих је он утемељио у духу реактуализације ортодоксних гносеолошких момената тог предања, истичући њихову укорененост у „светлости света“ као благовести света живота. То се увелико поклапало и са патристичком идејом енцикличке папидеје или обухватног образовања, које је као виши степен припреме за хришћанску богословију подразумевао дијалектички приступ науци о мишљењу и језику. Са дубоком страшћу и одважношћу верујућег, његове саморазумевајуће интерпретације залазиле су како у логику и етосни карактер самог појма света, тако и у есхатолошки отворен „статус“ хришћанског бића и живљења у непосредности његовог временовања, упућене на живи пут истине. Његова велика порука оглашава да коначност није разлог за посустајање, него разлог за борбу са недаћама у којој се збива трансформација читавог човековог битија упућиваног на непобедивост вечно Суштог, који је животном љубављу поразио и саму усмртивост. Стога нам се према његовим увидима и омогућава ступање на пут упознавања са правим начином људског живљења, кроз истраживање садржаја живота и његовог смисла, с обзиром на земаљске услове, а и на Царство Божије вечности. Узорност тог мисаоног искуства саморазумевања савременог човека је и даље важећа, као прворазредно освештено херменеутичко искуство знања мишљења и веровања.

Aleksandar M. Petrović

University of Priština,
Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica,
aleksandar.petrovic@pr.ac.rs

**PARADIGMATIC WAYS TO THE LAND OF THE LIVING OF ABBA JUSTIN
POPOVIĆ: REVEALING THE FEAT OF HUMAN SELF-UNDERSTANDING**

Abba Justin Popović's paths of knowing God were prepared with an existentialist-personal and phenomenological method, by which he embarked on the interpretation of the great Christian tradition. He founded them in the spirit of re-actualizing orthodox gnoseological moments of that tradition, emphasizing their rootedness in the "light of the world" as the evangelic annunciation of the world of life. This largely coincided with the patristic idea of encyclical *paidea* or comprehensive education, which implied a dialectical approach to the science of thinking and language as a higher degree of preparation for Christian theology. With the profound passion and courage of a believer, his self-explanatory interpretation led both to the logical and ethical character of the very concept of the world, and to the eschatologically open "status" of the Christian being and life in the immediacy of its time, directed to the living path of truth. His great message is that finality is not the reason for surrender, but the reason for the struggle with misfortunes in which the transformation of the whole human being occurs, referring to the invincibility of the eternal Being of Christ, who by living love defeated the death in itself. Therefore, by virtue of his insights, we are allowed to enter the true way of human life, through researching the content of life and its meaning, and in regard to both the earthly conditions and eternity of the Kingdom of God. The exemplary nature of this thoughtful experience regarding the modern human being's self-understanding is still valid, in terms of a preeminent hermeneutical experience of knowledge of thought and of belief.

Dorde N. Petrović

georgen.petrovich@gmail.com

**EUCHARISTIC JOY IN JUSTIN POPOVIĆ'S *DOGMATICS*:
A REFLECTION OF A PROTAGONIST**

The term joy holds a prominent place in the Orthodox life. This term, although present in humanist studies, actually occupies a small space in theological works. Joy as the most positive anthropological state deserves, before all else, an analytical biography: explaining the origin and the ultimate goal joy. Can we imagine let alone live in this world or have faith without joy? The question of joy is an experiment of a personal relationship we seek in the divine-human reality — the Eucharist. The theme of this paper does not exhaust the relation of Dogmatics and Liturgics as much as it rediscovers the term joy as a factor which culminates in both theological disciplines. The doctorate carrying the same title in retrospect represents an attempt to retrieve the unavoidable bond of Dogmatics and Liturgics thus inducing research of the term joy in several domains: Anthropology, Philosophy and Ecumenism. The leading argument is provisionally divided in three parts:

1. Joy – phenomenon of life. The most important characteristic of joy is an integral experience of being as one which became and is transferred from non-being into being. Life itself is joy and as such the constitutive part of *conditio humana*. The phenomenon of life is particularly questioned in the face of the problem of death and the way of overcoming it. 2. Joy — a state, but also an act (action) toward the true and eternal life, that is, toward the One who is the eternal life — the Lord Jesus Christ. The unity with Christ guarantees the remedy against death and mortality hence providing a quantitative-existential element. The choice for Christ is a re-establishment of the movement (action) of a being toward the All-being — ὁ ἔσχατος Ἀδάμ. This choice is not just ethical but an ontological expression of true desire: humanity desires to overcome its non-being by becoming Christ-like (ὁμοιοῦσθαι Θεῷ) in the communion with Christ. However, the question of life resolved in the problem of death is not quantitative in nature only. 3. Joy — an outcome of the divine-human communion in the Eucharist. This result is twofold: in the first instance, the communion with Christ carries existential implications in quantitative categories, and in the second, joy is an event of the order of quality. For the lack of a better expression, joy is an experience of a relationship with Christ in eternity. In Christ, humanity is not merely alive forever, but exists forever in the qualitative sense. Besides, what is the meaning of eternal life without quality, without the greatest excitement of eternal unity with Christ?

Ђорђе Н. Петровић

georgen.petrovich@gmail.com

ЕВХАРИСТИЈСКА РАДОСТ У ДОГМАТИЦИ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА: ОДРАЗ ЈЕДНОГ ПРОТАГΟΝΙСТЕ

Учестала употреба једног од најистакнутијих доживљаја Православног живота испољава се кроз термин радост. Тај термин, иако заступљен у хуманистичким студијама, налази тек мало простора у богословским радовима. Најпозитивније антрополошко стање заслужује пре свега једну аналитичку биографију: објашњење постанка, смисла и крајњег циља радости. Да ли би могли да замислимо а камоли доживимо овај свет, живот или веру без радости? Питање радости заправо указује на опит односа личности које налазимо у Богочовечанској стварности – Евхаристији. Тема овог рада не исцрпљује однос Догматике и Литургије колико разоткрива поменути термин као чинилац који врхуни у обе богословске дисциплине. Истоимени докторат у ретроспективи представља покушај разоткривања неизбежног односа Догматике и Литургије и подстиче истраживање термина радост у неколико области: антропологија, философија и икуменизам. Водећи аргумент је условно подељен у три целине: 1. Радост — феномен живота. Најважнија карактеристика радости јесте целокупни доживљај бића које је настало односно преведено из небића. Живот по себи јесте радост и као такав саставни је део *conditio humana*. Питање живота изоштрава овај феномен нарочито пред проблемом смрти и начином на који се исти превазилази. 2. Радост — стање, али и покрет (делање) према истинском односно вечном животу, тј. Ономе Који јесте Живот Вечни — Господ Исус Христос. Јединство са Христом гарантује лек против смрти обезбеђујући једну квантитативно-егзистенцијалну особину. Избор за Христа је поновно успостављање човека као (п)окрет небића ка Свебићу — ὁ ἔσχατος Ἀδάμ. Овај избор није само етички него

изражава онтолошки карактер истинске жеље: да човечанство превазиђе небиће наликујући Христу (ὁμοιοῦσθαι Θεῷ) у заједници са Христом. Међутим, питање живота кроз решавање проблема смрти није само у квантитативној карактеристици. 3. Радост — резултат догађаја Богочовечанског сједињења у Евхаристији. Овај исход можемо сагледати двојачко: у првој инстанци сједињење са Христом повлачи егистенцијалне последице у квантитативним категоријама, а у другој, радост је догађај квалитета. Радост, услед недостатка бољег израза јесте искуство односа са Христом у вечности. У Христу, човечанство није само вечно живо, него вечно живо у квалитативној категорији. Уосталом, какав је смисао живота у вечности, ако не постоји квалитет, тј. највеће усхићење услед вечног сједињења са Христом?

Слободан Продић

Српска православна Епархија далматинска, Шибеник, Хрватска
porodicaprodic@gmail.com

ОТАЦ ЈУСТИН (ПОПОВИЋ) И МОНАШТВО

Отац Јустин (Поповић) несумњиво представља изузетно важну личност када се говори о српским интелектуалцима 20. века. Сведочанство тога јесте и његов стваралачки опус кроз који је, бавећи се различитим питањима богословља и филозофије, пројавио несвакидашњи дар. Тај његов дар јесте способност учечавања читавог низа питања са којима се човек неминовно сусреће, а такође и пружање одговора на иста првенствено се ослањајући на основна начела хришћанске вере и православног начина живота. Анализирајући живот и дела која је написао отац Јустин (Поповић), ствара се потреба да пажња истраживача буде усмерена и на то да је он неко ко се својевремено прихватио монаштва као једног од начина човековог живота у Цркви. Монаштво ће отац Јустин одредити не само као теолог и као филозоф. Читајући његова дела јасно могу дасе препознају мисли које су утемљене на ставовима читавих генерација монашких ауторитета почев још од времена египатских пустиножитеља прве половине 4. века. Монаштво ће допринети томе да све оно што је он носио у себи, а што је проистицале из његове искрене и дубоке вере, учини конкретним примером другима који такође желе да пођу путем богопознања не само речју, него и делом. Кроз овај рад покушаћемо да укажемо само на неке детаље који иду у прилог тврдњи да је монаштво суштински утицало не само на стваралаштво оца Јустина него и на његов живот.

Slobodan Prodić

Serbian Orthodox Diocese of Dalmatia, Šibenik, Croatia
porodicaprodic@gmail.com

FATHER JUSTIN (POPOVIĆ) AND MONASTICISM

Father Justin (Popović) undoubtedly represents an extremely important person among the Serbian intellectuals of the 20th century. His creative work, through which he demonstrated

an unusual gift of dealing with theology and philosophy, testifies to this. This gift consists of the ability to perceive a whole range of issues that a person inevitably encounters, and also to provide meaningful answers to the same issues, primarily relying on the basic principles of Christian faith and the Orthodox way of life. Analyses of the life and works written by Father Justin (Popović) directs researchers to the very fact that he accepted monasticism as one of the ways of life in the Church. Monasticism defines Fr Justin not only as a theologian and a philosopher. By reading his works one may clearly recognize that his thoughts are rooted in the views of generations of monastic authorities, beginning with the Egyptian desert of the first half of the 4th century. Monasticism contributed immensely to his intention to transform the results of his sincere and deep faith, into a concrete example to others, who also want to gain the knowledge of God. With details from his live I attempt to support my claim that monasticism essentially influenced not only the creativity of Fr Justin, but also his life.

Еп. Јован Пурић
ep.jovan@gmail.com

ОТАЦ ЈУСТИН – ТУМАЧ СВЕТОГ ПИСМА

Свети отац Јустин је углавном тумачио Апостола Павла, али је тумачио и само Јеванђеље и то Јеванђеље по Матеју у целини и Јеванђеље по Јовану. Са Апостолом Павлом, кроз њега особито са Светим Јованом Златоустом, видимо тумачење Светога Писма које даје Свети отац Јустин. Код оца Јустина Свето Писмо, богослужење и живот у Цркви Христовој, као и тумачење Светог Писма налазе се у органском јединству. Можемо говорити о библијској црквено-литургијској егзегези. Оно што је приметно јесте да отац Јустин обилно користи Светог Златоуста. Зато ћемо обратити пажњу кроз извор оца Јустина на она места која указују на Христа, као на кључ и метод тумачења. Једини истински Егзегета код обојице Светих јесте управо Богочовек. Тумачења обојице: и Златоустог и оца Јустина била су у оквиру беседа, при чему су узимали поједине стихове или боље рећи мисли из Светог Писма, које затим зналачки на вешт и уметнички начин објашњавају. Златоусти, а за њим и отац Јустин, истиче да је тумачење Светог Писма непосредно повезано са Тајном спасења и да оно није пука филолошко-историјска процедура. Слово Светог Писма које се односи на све оно што је људско у очовеченом Богу, јесте сведочење о истинском Богу. Преко слова и писаних речи Светог Писма ступамо у созерцавање и сагледавање духовних стварности. Долазимо до дубљег значења и смисла свега онога што се крије иза писане библијске речи, што је поимање тајне Домостроја спасења и искупитељског дела Исуса Христа. Циљ библијског тумача јесте управо то, да продре у тајну скривенога блага испод слова и писаних речи Светог Писма.

Bishop Jovan Purić

ep.jovan@gmail.com

FATHER JUSTIN AS AN INTERPRETER OF THE HOLY SCRIPTURE

Saint Father Justin commented not only on the Apostle Paul, but he also commented on the Gospels: the Gospel according to Matthew in its entirety, and the Gospel according to John. In his Commentaries on Apostle Paul, for which he relied on St. John Chrysostom, one may discern his exegetical methods. For Fr Justin, the Holy Scripture, the worship and the life in the Church of Christ, as well as the interpretation of the Holy Scripture, are linked in an organic unity. We can speak of his biblical ecclesiological-liturgical exegesis. What is notable is that Father Justin relies profusely on St John Chrysostom. Therefore, we will pay attention to those sources in Fr Justin which indicate Christ as the key and method of interpretation. The only true Exegete with both St Justin the New and St John Chrysostom is the Godman. The interpretations of both Chrysostom and Justin concentrate on specific verses, or better said thoughts from the Holy Scriptures, which they then articulate in a masterly and artistic manner. Chrysostom, followed by Father Justin, points out that the interpretation of the Holy Scriptures is directly related to the mystery of salvation and that it is not a mere philological-historical procedure. The letters of the Holy Scriptures, referring to all that is human in the incarnate God, form the testimony of the true God. Through the letters and written words of the Holy Scriptures, one enters the contemplation and the perception of spiritual realities. One arrives to a deeper meaning and sense of everything that is behind the written biblical word: to the understanding of the mystery of the divine economy and the redeeming acts of Jesus Christ. The purpose of a biblical interpretation is precisely to penetrate into the mystery of hidden treasures beneath the letters and written words of the Holy Scriptures.

Слађана Ристић-Горгиев

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

sladjana.ristic.gorgiev@filfak.ni.ac.rs

ФИЛОСОФИЈА И ЊЕНО ЗНАЧЕЊЕ У ДЕЛУ ОЦА ЈУСТИНА ЋЕЛИЈСКОГ

Упркос различитом односу према хеленском наслеђу у првим вековима хришћанства као и код црквених отаца каснијих векова преовладао је став да философија може да опстане у новом хришћанском значењу. Сматрало се такође да богослови треба да укључе у хришћанску мудрост све што је у складу са Логосом а да одбаце оно што није у складу са њим. Отац Јустин Ћелијски, у својим делима, као и многи црквени оци претходних векова комуницира са духом свога времена и излаже своја сопствена философска промишљања. Како је он савременик философије XX века, он критички процењује философске идеје западне Европе, сматрајући да оне због наглашеног хуманизма одступају од теохуманизма. Он као и антички философи а пре свега хришћански свети оци, говори о томе да философија проистиче из осећања јединствене повезаности света, човека и Бога.

Поред заједничких елемената које он дели са својим претходницима, у његовим списима се могу запазити и неки специфични приступи разумевању философије који се могу описати кроз неколико тачака: философија као сусрет са трагичним, философија као боготражитељство и философија као богочовечански реализам.

Sladana Ristić-Gorgiev

University in Niš

Faculty of Philosophy

sladjana.ristic.gorgiev@filfak.ni.ac.rs

PHILOSOPHY AND ITS MEANING IN THE WORKS OF FR JUSTIN OF ĆELIJE

Despite the different attitudes towards the Hellenic heritage, the view prevailed in the first centuries of Christianity, as well as among the Church Fathers of the later centuries, that philosophy could survive yet within a new Christian meaning. It was considered also that the theologians should incorporate into Christian wisdom all that is in accordance with the Logos and to reject what is not in accordance with him. As many Church Fathers of the previous centuries, Father Justin of Ćelije communicates in his works with the spirit of his time and exposes his own philosophical reflections. As a contemporary of twentieth-century philosophy, he critically assesses the philosophical ideas of Western Europe, believing that they are deviating from theohumanism due to exaggerated humanism. Similarly to ancient philosophers and, above all, to the Christian Holy Fathers, he states that philosophy arises from the feeling of a unique connection between the world, man and God. In addition to the common elements he shares with his predecessors, one may observe in his writings some specific approaches to understanding philosophy, which can be described in several points: philosophy as an encounter with tragedy, philosophy as God-seeking and philosophy as a God-human realism.

Dionysios Skliris

The National and Kapodistrian University of Athens

dionysios.skliris@gmail.com

**“I LOVE THEREFORE I KNOW”: THE CRITIQUE OF WESTERN
PHILOSOPHY ACCORDING TO SAINT JUSTIN THE NEW (POPOVIĆ)
TO AND ITS PATRISTIC PRESUPPOSITIONS**

The paper will observe Saint Justin's critique of Western philosophy as well as his proper philosophical insights. The claim of this paper is that the point of departure of Saint Justin's critique is the traditional Orthodox view, based on the Greek speaking Fathers, according to which true philosophy is likening to God (τὸ ὁμοιοῦσθαι Θεῷ). The latter is the Christological integration of man in the Logos of God in the Spirit. Two interdependent dimensions of this philosophy are dynamism and catholicity. The former means that philosophy is an initial thirst provoked by the consciousness of one's deficits, as well as a primordial urge for infinite and complete life. The latter means that the fulfillment of this striving is the eschatological integration of the different elements of human nature and

civilization as well as the salvation of human intersubjectivity in Christ. Inside History this dynamic path to catholicity entails ascetic catharsis. True philosophy is thus not an initial given of discursive reason but an *aporia* leading to a struggle of purification, in order to achieve the discernment of the world's logical ("logosical") character. The critique of Western philosophy is based on this traditional view. The two interconnected problems of Western philosophy are the self-referential character of the subject and the relevant conflictual fragmentation of thinking. In what concerns the former, Western thought is inaugurated by Augustine of Hippo, followed in Modernity by René Descartes and Immanuel Kant as a break of the individual from the surrounding world and a concomitant turning to the self as a foundation of truth. But this is tantamount to a celebration of partiality. The evolution of Western thought is thus dialectical, since every view proposes a fragmentary priority thus opposing the pre-existing philosophical status quo. This conflictual nature of Western thought might lead to a narrative of progress through dialectical oppositions. Nevertheless, it has the ontological deficit of undermining salvation as an integration of elements that might be antinomical without being conflictual. Saint Justin's philosophical approach helps us perceive how antinomies can be saved in love without being turned into conflictual oppositions.

Дионисије Склирис

Национални и Каподистријски универзитет у Атени

dionysios.skloris@gmail.com

**„ВОЛИМ ДАКЛЕ СПОЗНАЈЕМ“: КРИТИКА ЗАПАДНЕ ФИЛОЗОФИЈЕ
ПРЕМА СВЕТОМ ЈУСТИНУ ПОПОВИЋУ И
ЊЕНЕ СВЕТООТАЧКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ**

Рад се бави критиком западне филозофије према Светом Јустину, као и његовим правим филозофским увидима. Рад тврди да је полазна тачка у критици Светог Јустина традиционално православно становиште, засновано грчким Оцима, према којима истинска филозофија јесте уподобљење Богу (τὸ ὁμοιοῦσθαι Θεῷ). Ово последње је христолошка интеграција човека у Логос Божији у Духу. Две међусобно зависне димензије ове филозофије јесу динамизам и саборност. Прво значи да је филозофија почетна жеђ изазвана свесношћу о сопственим дефицитима, као и примордијални нагон за бесконачним и потпуним животом. Ово друго значи да је испуњење тог настојања есхатолошка интеграција различитих елемената људске природе и цивилизације, као и спасење људске интерсубјективности у Христу. Унутар историје тај динамичан пут ка саборности подразумева аскетску катарзу. Истинска филозофија, дакле, није почетно дата дискурзивном разуму, него је апорија која води борби за очишћавање, како би се достигло увиђање логосног карактера света. Критика западне филозофије заснива се на овом традиционалном гледишту. Два међусобно повезана проблема западне филозофије су аутореференцијални карактер субјекта и релевантна конфликтна фрагментација мишљења. У ономе што се тиче претходног, западну мисао инаугурира Аугустин Ипонски, а затим у модерно доба Рене Декарт и Имануел Кант, заправо као прекид појединца са околним светом и као последично окретање себи као темељу истине. Али ово је безмало једнако слављењу партикуларности. Еволуција западне мисли је дијалектична, јер свако

гледите предлаже фрагментарни приоритет и супротстављање већ постојећем филозофском status quo. Ова конфликтна природа западњачке мисли може довести до нарације прогреса кроз дијалектичке опозиције. Ипак, она носи онтолошки дефицит услед поткопавања спасења, које се има видети као интеграција елемената који могу бити антиномични а да не буду уједно сукобљени. Филозофски приступ светог Јустина помаже нам да схватимо како се антиномије могу спасити у љубави а да се не претворе у сукобљене супротности.

Fr Dimitry Tribushny

Diocese of Donetsk, Ukrainian Orthodox Church, Donetsk, Ukraine
zhivoirodник@gmail.com

SAINT JUSTIN OF ĆELIJE AS AN ORIGINAL THINKER

One of the main tasks in the study of Saint Justin – is to overcome the myths surrounding the Venerable. Modern ecclesiastical and historical research knows Justin (Popović) to be an ardent defender of Orthodoxy, reproducing the ideas of the early Fathers. His own theology is regarded as the theology of illumination, as the theology of reiteration. Can we therefore speak of original thought in the works by Saint Justin? Venerable Justin (Popović) is the only saint who dared to combine writings of the early Fathers with the Russian religious and philosophic renaissance. He introduces into the course of Dogmatic Theology the debatable notions of “pan-unity”, “theanthropism” (“God-manhood”), unknown to the Holy Fathers. In the theological system of the Serbian saint, we come across the key notions of the pan-unionistic philosophy – those of “ontogenetic affinity” not only of God and man, but the Creator and all creation, of the possibility and even the need for the Divine Incarnation, inherent in the very essence of the creation. Saint Justin denies the existence of the independent created nature and in some cases expresses ideas which are, of course only formally, close to pantheism: “In the end, the basis of everything visible is invisible: the basis of the man is his soul, the basis of the world is God. The invisible is the hypostasis of everything, the basis of everything, it is what the world and everything in it stands on”. In the system of Popović, the narrative regarding the soul of the world, typical of the Russian representatives of pan-unionism, remains unfinished: “After the fall: every person and creature are the fragments of the soul shattered by sin, the common universal soul and common universal body”. Obviously, the above mentioned ideas are alien to the school theology. In some cases, they are in direct contradiction to it. Yet, Saint Justin the innovator does not merely reproduce the intuitions of the philosophy of pan-unionism. He corrects them at the same time, and introduces them into church life and into the world of the Orthodox tradition. Thereby the Reverend widens our perception of the true boundaries of the Orthodoxy.

Димитри Трибушњи

Епархија доњецка, Украјинска православна црква, Доњецк, Украјина
zhivoirodник@gmail.com

СВЕТИ ЈУСТИН ЋЕЛИЈСКИ КАО ОРИГИНАЛНИ МИСЛИЛАЦ

Један од главних задатака у проучавању Светог Јустина јесте да се превазиђу митови који га окружују. Модерна црквена и историјска истраживања знају да је Јустин (Поповић), репродукујући идеје раних Отаца Цркве, горљиви бранитељ православља. Његово властито богословље се сматра теологијом просветљења, теологијом потврђивања. Можемо ли стога говорити о оригиналној мисли у делима Светог Јустина? Свети Јустин (Поповић) је једини светитељ који се усудио да комбинује списе раних отаца са руском религијском и филозофском ренесансом. Он уводи у догматску теологију дискутабилне појмове о „свејединству“, „Богочовечности“, непознате Светим Оцима. У теолошком систему српског светитеља наилазимо на кључне појмове филозофије свејединства – оне о „онтогенетском сродству“ не само Бога и човека, већ и Творца и целокупне творевине, о могућности и чак потребности Божанског оваплоћења, као неразднојног од саме суштине творевине. Свети Јустин пориче постојање независне тварне природе и у неким случајевима изражава идеје које су, наравно само у формалном смислу, блиске пантеизму: „На крају, основа свега видљивог је у невидљивом: основа човека је његова душа, основа света је Бог. Невидљиво је ипостас свега, основа свега, то је оно на чему свет и све у њему стоји“. У систему Поповића, наратив о светској души, типичан за руске представнике свејединства, остаје недовршен: „После пада: свака личност и створење су фрагменти душе разбијене грехом, заједничка универзална душа и заједничко универзално тело“. Очигледно, горепоменуте идеје су стране школској теологији. У неким случајевима, оне су у директној супротности са њом. Ипак, Свети Јустин иноватор не репродукује напросто интуитивне увиде филозофије свејединства. Он их уједно исправља, уводи их у црквени живот и свет православне традиције. Тиме светитељ проширује нашу перцепцију правих граница православља.

Свилен Тутеков

Универзитет у Великом Трнову
Богословски факултет
toutekov@abv.bg

СВЕТИ ЈУСТИН НОВИ ЋЕЛИЈСКИ И АСКЕТСКИ КЉУЧ ТЕОЛОГИЈЕ ЛИЧНОСТИ

Предмет истраживања рада је мисао св. Јустина Ћелијског као простор једне неопатристичке аскетске теологије личности, као и могућност њене рецепције у савременој православној антропологији. Питање личности је основна тема религијско-филозофских и теолошких рефлексја с почетка XX века и Јустинова теолошка мисао се мора посматрати као *неопатристички* одговор на овај интелектуални и духовни изазов. Плод авине неопатристичке синтезе јесте његова

егзистенцијална динамичка антропологија која претпоставља концепт личности као тачку поклапања егзистенцијално-моралног са аскетским. Тема личности је *топос* Јустиновог *враћања оцима*, где се теолошко питање личности артикулише и кроз аскетски дискурс. Наравно, почетни мотив авиног богословствовања о личности јесте *гносеолошки*, али радикална христологизација његове теолошко-антрополошке мисли ипак разоткрива дубинску *егзистенцијалну* онтолошку димензију његовог теолошког поимања личности. Из те христолошке перспективе онтолошка истина о *боголикости* човека и егзистенцијални задатак његовог *богоуподобљења* конституишу динамичку структуру и богочовечанску логосност људске природе, која се мора остварити као христолита и христоподобна личност. По ави Јустину управо је тај динамизам боголико-богоподобне структуре личности *антрополошки* темељ аскезе или подвига, уједно и пут и начин остварења личности. Аскетска димензија личности разоткрива динамички карактер људског постојања, што у христолошком кључу значи остварење богочовечанске логосности људске боголике природе. Код аве Јустина, међутим, тај динамизам разоткрива и *агапијски* садржај личности као створене по образу и подобију тројичног Бога, Који је Љубав. Једино из ове агапијске перспективе је по ави Јустину могућа реинтеграција огреховљене људске личности и то је срж, алфа и омега, аутентичног подвига као пута *оличношћења* или *личностнотворења*. Подвиг је дакле пут и начин *оистињења* људског постојања у Христу, односно остварења човека као егзистенцијалног носиоца образа Божијег. С обзиром на то, Јустинова мисао се може протумачити и проценити као узор једне аутентичне неопатристичке аскетске теологије личности, која се може на стваралачки начин укључити у савремени теолошко-просополошки дискурс.

Svilen Tutekov

University of Veliko Trnovo

Faculty of Theology

tutekov@abv.bg

SAINT JUSTIN THE NEW AND THE ASCETIC KEY FOR THE THEOLOGY OF PERSONHOOD

The topic of this paper is the thought of St. Justin of Chelije, as the locus of a neopatristic ascetic theology of personhood, as well as the possibility of its reception in contemporary Orthodox anthropology. The question of personhood is the main theme of religious-philosophical and theological reflections from the beginning of the 20th century and Justin's theological thought should be seen as a neopatristic response to this intellectual and spiritual challenge. The fruit of Abba Justin's neopatristic synthesis is his existential dynamic anthropology which assumes the concept of personhood as the point of convergence of the existential-moral with the ascetic. The theme of personhood is the *topos* of Justin's *return* to the Church Fathers, where the theological question of personhood is articulated through an ascetic discourse. The initial motives of Abba Justin for theologizing about personhood are *gnoseological*, yet radical Christologization of his theological-anthropological thought reveals the profound *existential* ontological dimension of his theological perception of personhood. From this Christological perspective, the ontological truth about the *likeness* of humanity to God and the existential task of *attaining* this

likeness constitute the dynamic structure and the God-human logosness of human nature, which must be realized as a person which has acquired the image and likeness of Christ: to wit, which is Christ-like. According to Abba Justin, precisely the dynamism of such a god-bearing and god-like personal structure creates the *anthropological* foundation of askesis, as well as the way and mode for the realization of person. The ascetic dimension of personhood reveals the dynamic character of human existence, which in the Christological key means the realization of Godhuman logosness of the human nature. In Abba Justin's view, however, this dynamism also reveals the *agapic* content of personhood as created in accordance to image and likeness of the triune God, who is Love. According to Abba Justin, the reintegration of the fallen human person is possible only in this agapic perspective and this is the core, alpha and omega, of authentic ascesis, as a way of one's *personalization* (oličnošćenje) or of one's *person-making* (ličnostnotvorenje). Thus, ascesis is the way and the mode of *truthing* (oistinjenje) human existence in Christ, that is, the self-realization of the human being as the existential bearer of God's image. Accordingly, Justin's thought can be interpreted and evaluated as a model of an authentic neopatristic and ascetic theology of personhood, which in turn can be incorporated in a creative way into contemporary theological-prosopological discourse.

Александар Фатић

Универзитет у Београду

Институт за филозофију у друштвену теорију

fatic@instifdt.bg.ac.rs

**МОРАЛНО ТЕРАПЕУТСКИ СМИСАО ДИЈАЛЕКТИКЕ
БОГОЦЕНТРИЧНОСТИ И ЧОВЕКОЦЕНТРИЧНОСТИ
КОД СВЕТОГ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА**

Излагање се бави питањем о „хуманизму“ као морално негативном појму код авве Јустина Поповића, као и сложеном дијалектиком појмова „богоцентричности“ и „човекоцентричности“ у његовим списима. С једне стране, Јустин Поповић богоцентричност третира као морални идеал хришћанског живота, док човекоцентричност, или културу хуманизма, представља као неку врсту хедонистичког одступања од аскетског идеала хришћанског карактера и хришћанских вредности. Ова врста дијалектике је наизглед у нескладу са концептом богочовечности, односно суштинске обоготворености саме људске природе која, као практични концепт, проистиче из Христове истовремено божанске и људске природе. Међутим, ближом анализом може се утврдити да Св. Јустин, када се служи појмовима богоцентричности и човекоцентричности, нема у виду дискусију о божанској и људској природи Христа, већ пре свега једну практичну, терапеутску перспективу изградње хришћанског карактера у свакодневном животу која је веома много на трагу савременим терапеутским концепцијама о личном развоју и промени, али која, истовремено, успева да понуди јасне оквире којима се избегава морални релативизам и вредносни нихилизам од каквих пате поједине савремене теорије саморазвоја.

Aleksandar Fatić

University of Belgrade

Institute for Philosophy and Social Theory

fatic@instifdt.bg.ac.rs

THE MORAL THERAPEUTIC MEANING OF THE DIALECTIC OF GOD-CENTEREDNESS AND MAN-CENTEREDNESS IN SAINT JUSTIN POPOVIĆ

The paper deals with the question of “humanism” as a morally negative concept in Abba Justin Popović’s works, and also with the complex dialectic of the concepts of “god-centeredness” and “man-centeredness” in his writings. On the one hand, St. Justin sees god-centeredness as the ultimate moral ideal of Christian life. On the other, he represents man-centeredness, or the culture of humanism, as a sort of hedonistic swaying away from the ascetic ideal of Christian character and values. This type of dialectic seems to be at odds with the concept of God-manhood, that is, at odds with the essential divinization of human nature which, as a practical concepts, derives from the Christ’s simultaneously divine and human nature. However, on closer analysis it becomes apparent that St. Justin uses the concepts of God-centered as opposed to human-centered cultures not as concepts intended to relate to the discussions about the biunal nature of Christ, but as concepts constitutive of an essentially therapeutic, moral perspective of building a Christian character in everyday life. This perspective is very much in line with contemporary therapeutic conceptualizations of personal development and personal change. However, unlike many contemporary conceptions, St. Justin’s view of self-development offers a clear framework which helps one to avoid moral relativism and value nihilism, both of which come to plague some contemporary theories .

Stephen C. Headley

Saint-Étienne et Saint-Germain-d’Auxerre,

Vezelay, France

headleystephen89@gmail.com

ST. JUSTIN ON PROVIDENCE: SOURCES AND CONSEQUENCES

I begin from St. Justin’s repeated affirmation that the interior mission of the Church is to purify oneself. His anthropology was uncompromisingly based on a Christological asceticism: To accomplish this he says that every thought that does not transform itself into a prayer is lost. Fortunately in French or in English we have enough of his writings to elaborate on this. For instance that he read carefully Maximos the Confessor for whom true being is not what is inside history for that field of “not yet being” is the object of God’s Providence. In St Maximos’ *Mystagogy* the “verbal icons and iconic words” can permit us to elaborate a theology of prayer that embraces invocation worldwide. This is promoted in St. Justin’s understanding of Providence as it preserves the world and orients the world towards the acts of God’s love. St. Paul wrote famously (Romans 8: 19, 21-22): “creation waits with eager longing for the revealing of the sons of God [...] because the creation itself will be set free from its bondage to corruption and obtain the glorious liberty of the children of

God. We know that the whole of creation is groaning in travail until now.” While for Origen the cosmos was created to stop the fall of rational beings, for Maximos the cosmos is the environment of God’s loving care and providence. Rather than: rest – procession – return for Maximos the triad is: becoming – movement - rest. The cosmos is where we discover our fallen state and learn to love God. For St. Justin the essence of Providence lives in the divine-human body of Christ – the Church – by Holy Tradition. The doctrine of the logos of created beings (their being the object of natural contemplation; what God reveals of Himself; the “finger prints” of the Creator) means that the logos of created beings is analogous to the Logos in Christ, thus *logikos* means participation in the Logos. But for St. Maximos and for St. Justin this requires an intense ascetic struggle in response to God’s self-emptying. Although God is separate from everything in the created order, he desires the true *logoi* of everything to unite to Him. From Gregory of Nyssa’s description of the successive dimensions of division in creation which converge on the human being who embraces all of the divisions found in created reality, Maximos deduces liturgical movements. He celebrates the healing of the five divisions through the Incarnation (*Ambigua* 41). The cosmic liturgy is the reality of the humblest celebration of the Divine Liturgy and the highest expression on earth of God’s providence. This interior mission of the Church to purify oneself, which St. Justin recommends so strongly, is therefore accomplished by God’s Providence through man’s maturation under grace, unless evil makes him lose his way. God gives us a reason for being that is protological.

Стивен К. Хедли

Saint-Étienne et Saint-Germain-d’Auxerre,
Vezelay, France
headleystephen89@gmail.com

СВЕТИ ЈУСТИН О ПРОМИСЛИ: ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ

Своју аргументацију почињем са поновљаном тврдњом Светог Јустина да је унутрашња мисија Цркве да свако себе прочисти. Његова је антропологија била бескомпромисно заснована на христолошком подвижништву. По њему свака мисао која се не претвара у молитву је изгубљена. Срећом имамо довољно његових списа на француском или на енглеском да то разрадимо. Знамо, на пример, да је пажљиво читао Максима Исповедника за кога истинско биће није оно што се налази у историји, и у том смислу то „још не биће“ јесте предмет Божијег промисла. У *Мистагогији* Светог Максима „вербалне иконе и иконичне речи“ нам омогућавају да разрадимо теологију молитве која повлачи призивање (инвокацију) широм света. Ово се промовишеу Јустиновом разумевању промисла, који чува свет и усмерава га према поступцима Божије љубави. Свети Павле је славно написао (Рим. 8: 19, 21-22) да: „жарким ишчекивањем творевина очекује да се јаве синови Божији, [...] јер ће се и сама твар ослободити од робовања пропадљивости на слободу славе деце Божије. Јер знамо да сва твар заједно уздише и тугује до сада.“ Док је за Оригена космос створен да заустави пад разумних бића, за Максима је космос место Божије љубави, бриге и промисли. Тако уместо покоја – происхођења – повратка, код Максима имамо тријаду: постање – кретање – покој. Космос је место где откривамо наше пало стање и учимо да волимо Бога. Према Јустину, истина промисли живи у богочовечанском

телу Христа – Цркви – светим предањем. Учење о логосу створених бића (која су предметом природног сагледавања; оно што Бог открива о себи; „отисци прстију“ Творца) значи да је логос створених бића аналоган Логосу у Христу, тако да *логосан* (logikos) означава учешће у Логосу. Али, за Св. Максима и за Св. Јустина ово захтева интензивну аскетску борбу као одговор на Божије самоунижење. Иако је Бог одвојен од свега у поретку твари, он жели да праве логосе свега сједини са Собом. Из описа Григорија Ниског у вези са узастопним димензијама поделе у стварању, које се сабирају људском бићу које обухвата све поделе које се налазе у створеној стварности, Максим изводи литургијска чинодејства. Он прославља исцељење пет подела кроз Оваплоћење (*Недоумица* 41). Космичка литургија је стварност најсмренијег слављења божанствене Литургије и највиши израз Божијег промисла на земљи. Ова унутрашња мисија Цркве да свако себе прочисти, што Свети Јустин тако снажно препоручује, остварује се дакле Божијом промишљу путем људског сазревања кроз благодат, осим уколико зло не учини да се људско биће изгуби на том путу. Бог нам даје разлог за постојање, и то је нешто протолошко.

Vladimir Cvetković

University of Belgrade

Institute for Philosophy and Social Theory

vladimir.cvetkovic@instifdt.bg.ac.rs

ST JUSTIN POPOVIĆ ON PAPACY

The paper aims to analyse St Justin Popović's critique of papacy, which is one of the most recurrent themes in his entire opus. I will first examine St Justin's early critique of Papacy from his Oxford BLitt thesis on Dostoyevsky and articles published in the journal *Christian Life*, arguing that his harsh criticism of the Pope might be seen as the reaction to Vatican's Ostpolitik. The focus is then moved to the period of 1930s and 1940s, in which in my views Justin follows his mentor Bishop Nikolaj Velimirović, in his attempt to distinguish between papacy and Catholicism, describing the former a sort of ecclesial imperialism. Finally, his letters to the Holy Synod about ecumenical meetings between the Roman Catholic and the Orthodox Church in Yugoslavia from the 1970s will be under scrutiny. I argue that the main obstacles to Christian unity for Justin is the papal claim to universal jurisdiction and infallibility.

Владимир Цветковић

Универзитет у Београду,

Институт за филозофију и друштвену теорију

vladimir.cvetkovic@instifdt.bg.ac.rs

ЈУСТИН ПОПОВИЋ О ПАПСТВУ

Циљ рада је да анализира критику св. Јустина Поповића о папству, које је једна од тема у његовом опусу којој се стално враћа. Прво намеравам да испитам Јустинову рану критику папства изложену у његовој Оксфордској тези о Достојевском и

чланцима објављеним у часопису Хришћански живот, тврдећи да би се његова оштра критика папства могла сматрати реакцијом на Ватиканску *Ostpolitik*. Фокус се затим премешта на период 1930.-их и 1940.-их, у којем по мом мишљењу Јустин прати свог ментора епископа Николаја Велимировића, у свом покушају да направи разлику између папства и католичанства, поистовећујући папство са неком врстом црквеног империјализма. На крају, његова писма Светом Синоду о екуменским сусретима римокатоличке и православне цркве у Југославији од 1970-их ће бити у центру пажње. Овде тврдим да за Јустину главне препреке за хришћанско јединство постају папини полагање права на универзалну црквену јурисдикцију и непогрешивости.

Богољуб Шијаковић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
bsijakovic@bfspc.bg.ac.rs

ЈУСТИНОВО СВЕТОСАВЉЕ VS. ЕВРОПСКИ ХУМАНИЗАМ

У раду треба да буде преиспитана Јустинова концепција светосавља као одговор на европску духовну кризу. За то је неопходно остварити увид у контекст међуратне српске (и југословенске) философије, као и у тадашњи европски културни контекст.

Bogoljub Šijaković

University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
bsijakovic@bfspc.bg.ac.rs

JUSTIN'S SVETOSAVLJE (SAINT-SAVANHOOD) VS. EUROPEAN HUMANISM

This paper analyses Justin's concept of Svetosavlje as a response to the European spiritual crisis. It is necessary to gain insight into the context of inter-war Serbian (and Yugoslav) philosophy, as well as the European cultural context at that time.

Zdenko Širka

Charles University, Prague, Czech Republic
zdenko.sirka@gmail.com

**PROTESTANTISM AS A PAN-HERESY:
WOULD JUSTIN AND LUTHER UNDERSTAND EACH OTHER?**

This paper focuses on the methodology that Justin uses when evaluating Protestantism, and proposes a comparison between Justin Popović and Martin Luther. First is explained the historical and a theological context in which Justin talks about Protestantism; then the hermeneutical presuppositions of his critique are introduced; third, his methodology is brought under scrutiny; finally, a closer assessment comparison with German reformer

Martin Luther is proposed, that is, of their aims, methods, and key concepts. It is claimed that Justin and Luther should be considered brothers in arms, and that they are much closer than Justin has been aware of.

Зденко Ширка

Карлов Универзитет, Праг, Чешка Република
zdenko.sirka@gmail.com

**ПРОТЕСТАНТИЗАМ КАО СВЕЈЕРЕС:
ДА ЛИ БИ СЕ ЈУСТИН И ЛУТЕР РАЗУМЕЛИ?**

Овај рад се усредсређује се на методологију коју Јустин користи при оцењивању протестантизма, и сугерише поређење између Јустина Поповића и Мартина Лутера. Прво се објашњава историјски и теолошки контекст у коме Јустин говори о протестантизму, затим се уводе херменеутичке претпоставке његове критике, на трећем месту се испитује његова методологија, и на крају се прави ближе поређење са немачким реформатором Мартином Лутером, у погледу њихових циљева, метода и кључних појмова. Тврдимо да би Јустина и Лутера требало сматрати браћом по оружју, те да су они заправо један другоме много ближи него што је Јустин успео да оствари.

Немања Шкрелић

Институт Светог Сергеја, Париз, Француска
nskrelj@gmail.com

**СВЕТИ ЈУСТИН ЋЕЛИЈСКИ И ДОСТОЈЕВСКИ:
ПРОБЛЕМ ЉУДСКЕ ДЕТЕРМИНИСАНОСТИ И СЛОБОДЕ**

У нашем тексту бавићемо се проблемом људске детерминисаности и слободе онако како тај проблем види и решава отац Јустин кроз његово читање Достојевског. Као главни извор за овај текст користићемо Јустинову књигу *Философија и Религија Ф.М. Достојевског* узевши у обзир да је ову књигу написао са својих двадесет осам година што представља посебну вредност. Поред ове књиге користићемо и допуњену верзију под насловим *Достојевски о Европи и Словенству* као и његов текст о Достојевском у књизи *Философске Уривне* под насловом „Достојевски као пророк и апостол православног реализма“. У првом делу текста осврнућемо се на неке критике упућене оцу Јустину поводом његове књиге о Достојевском. Тако ћемо изнети основне елементе Јустиновог приступа Достојевском. Други део текста биће фокусиран на саму тему овог текста. Видећемо да по Јустиновом схватању ни рационализам ни антропоцентризам, као ни слобода ван сагласја са вољом Божијом, нису у стању да реше проблем онтолошке ништавности и детерминисаности човека објективном стварношћу. Јер кроз рационализам, антропоцентризам и самовољу човек долази не до решења проблема, већ преко очајања и нихилизма долази до самодеструкције. Видећемо да кроз ову проблематику отац Јустин ступа и на поље

философије егзистенције. Према Јустиновом схватању проблем детерминисаности и онтолошке ништавности Достојевски разрешава у Христу који оваплоћењем испуњава онтолошку ништавност и изводи човека из стања детерминисаности. У смислу да човек престаје да буде део објективне стварности, већ објективна стварност постаје део самог човека, а за шта су најбољи пример православни светитељи. Они по оцу Јустину излазе из солипсизма који их чини делићем стварности и у саборном јединству са другима постају носиоци читаве људске природе. У закључном делу текста покушаћемо да кроз речено објаснимо шта отац Јустин подразумева под православним реализмом Достојевског.

Nemanja Škrelić

The Institute of St. Sergius, Paris, France
nškrelić@gmail.com

SAINT JUSTIN OF ĆELIJE AND DOSTOYEVSKY: THE PROBLEM OF HUMAN DETERMINISM AND FREEDOM

In this paper I deal with the problem of human determinism and freedom as a problem noticed and resolved by Father Justin through his reading of Dostoyevsky. As the main source for this paper I will use Justin's book *Philosophy and Religion of F.M. Dostoyevsky*, with a consideration that he wrote this book when he was twenty eight years old, which adds special value to it. Along with this book I will also use the revised version of this book, entitled *Dostoyevsky about Europe and Slavdom*, as well as his text "Dostoyevsky as a prophet and apostle of Orthodox realism" published in the book *Philosophical Crevasses*. In the first part of the paper, I recall some critiques addressed to Father Justin regarding his book about Dostoyevsky. Thus, I will outline the basic elements of Justin's approach to Dostoyevsky. The second part of the paper focuses on the main theme of the paper. It will be argued that, according to Justin's view, neither rationalism, nor anthropocentrism nor freedom that opposes God's can solve the problem of ontological nullity and determinism of human objective reality. The human being does not come to solving problems through rationalism, anthropocentrism, and self-sufficiency, but rather the human being ends up in self-destruction through despair and nihilism. We will see that, by dealing with this problematic, Father Justin enters in the field of existential philosophy. According to Justin, Dostoyevsky finds the resolution to the problem of determinism and ontological nullity — in Christ, who by his incarnation eliminates ontological nullity and liberates human beings from the state of determinism. Thus, human being ceases to be part of objective reality and objective reality becomes part of human being, and the Orthodox saints are the best example for this. According to Fr Justin, they escape solipsism that makes them particles of reality, and in their catholic (sabornom) union with others, they become the bearers of all of human nature. In the concluding part of the paper, recalling what was said, I attempt to explain what Father Justin implies under the orthodox realism of Dostoyevsky.

Драган Шљивић

Универзитет у Ерфурту, Немачка

dragan.sljivic@gmail.com

**ХРИСТОВА ВОЈСКА И ВОЈСКА СА ХРИСТОМ:
СВ. ЈУСТИН ЋЕЛИЈСКИ, СВЕТИ НИКОЛАЈ ОХРИДСКИ И ЖИЧКИ И
ВОЈНИЧКИ ЕТОС**

Српско православно искуство обележено је вековима проведеним у граничној зони према римокатолицизму и исламу. Ова историја конфликта је утицала на православно теологију и култове светаца, тиме што их је усмеравала ка наративима борбе, одбране и страдања за веру, тиме стварајући и специфичан однос према милитаризму. Српско православље је традиција у којој особито обилују култови владара и политичких фигура које се прослављају због државништва или мучеништва услед отпора страном нападачу, где косовски мит служи као централна тачка окупљања. Православно духовно искуство такође често наглашава невидљиву, духовну, борбу и идеју да хришћани представљају „војску Христову“ у овоме свету. У свом разумевању светосавља и духовне борбе Св. Јустин Ћелијски се ослања на поменута полазишта и користи милитаристичке мотиве како би објаснио својства ове невидљиве борбе на невидљивом бојном пољу у драми спасења. Циљ овог прилога је да истражи његово разумевање борбе и војевања, нарочито у односу на начин на који се ови појмови срећу у делима Св. Николаја Охридског и Жичког. На крају, употреба тих појмова разматра се у контексту налаза Европске студије вредности, који показују да у Србији постоји афинитет између милитаристичке политичке културе и позитивног односа према Православној цркви и вери. На простору који је вековима био поприште битака, схватање Цркве и спасења је добило и одређене милитаристичке обресе.

Dragan Šljivić

University of Erfurt, Germany

dragan.sljivic@gmail.com

**THE ARMY OF CHRIST AND THE ARMY WITH CHRIST:
ST. JUSTIN OF ČELIJE, ST. NIKOLAJ OF OHRID AND ŽIČA AND
MILITARY ETHOS**

The Serbian experience of Orthodoxy was marked by centuries spent on the borderlands with Roman Catholicism and Islam. This history of conflict arguably influenced and shaped both Orthodox theology and cults of the saints, gearing them more towards narratives of struggle, defense and suffering for the faith, thus also creating a specific approach to militarism. Serbian Orthodoxy is a tradition rich in cults of rulers and political figures celebrated for their leadership styles or martyrdom after repelling foreign invaders, with the Kosovo myth and epic serving as the central rallying point. Moreover, Orthodoxy's spiritual experience frequently emphasizes the invisible, spiritual, struggle and the notion of Christians being "the Army of Christ" in this world. St. Justin of Čelije's understanding of svetosavlje (saintsava hood) and spiritual struggle draws upon these elements, with

militaristic motives being used in order to explain the character of this invisible struggle on this invisible battlefield within the salvation drama. The aim of this contribution is to explore his understanding of struggle and belligerence, especially in relationship to the way in which these notions are deployed in the works of St. Nikolaj of Ohrid and Žiža. In the end, the application of these terms is discussed in the context of the findings of the European Value Study, which demonstrate that there are close affinities between militarist political culture and positive views regarding Orthodoxy and the Orthodox Church. In a part of the World which has been a battleground for centuries, the understanding of the Church and salvation have been vested with a militaristic hue.

Марко Шукунда

Епархија Осечкопољска и Барањска, Трпиња, Хрватска
sukunda88@gmail.com

АВА ЈУСТИН И УЧЕЊЕ О НЕЧИСТИМ СИЛАМА

Аутор ће кроз излагање о нечистим силама (демонологија) покушати да представи и расветли порекло и етимологију речи „Сатана“, као и других мрачних сила које га прате и које су му сродне. Посебан акценат ће се ставити на помињање злих духова у Светом Писму, као и стање које их је довело до отпадања од Господа. Аутор ће на крају излагања покушати да пружи одговор на питање у каквом се духовном стању тренутно налазе демони и које су њихове перспективе и могућности за спасење.

Marko Šukunda

Diocese of Osiječko polje and Baranja, Trpinja, Croatia
sukunda88@gmail.com

ABBA JUSTIN AND THE DOCTRINE ON UNCLEAN SPIRITS

In his exposition regarding unclean spirits (daemonologia) the author attempts to shed more light on the origin and etymology of the word “Satan”, as well as other dark forces that follow him and are related to him. Particular emphasis will be put on the recollection of evil spirits in Scripture, as well as the condition that led them to fall away from the Lord. At the end of the exposition, the author will try to answer the question about the present spiritual state of demonic beings regarding the prospects and possibilities for their salvation.

САДРЖАЈ

Слађана Алексић АВА ЈУСТИН ПОПОВИЋ: ЕСТЕТИКА ДУХОВНИХ СПОЗНАЈА НА ОСНОВУ ДЕЛА ДОСТОЈЕВСКОГ	9
Slađana Aleksić ABBA JUSTIN POPOVIĆ: THE AESTHETICS OF SPIRITUAL INSIGHTS IN LIGHT OF DOSTOYEVSKY'S WORK	9
Драгиша Бојовић КО СУ УЧЕНИЦИ ОЦА ЈУСТИНА?	10
Dragiša Bojović WHO ARE THE DISCIPLES OF JUSTIN POPOVIĆ?	10
Павле Ботић АВА ЈУСТИН О ИДОЛОПОКЛОНСТВУ	11
Pavle Botić ABBA JUSTIN ON IDOLATRY	11
Томас Бремер ЈУСТИН ПОПОВИЋ ВИЂЕН ИЗ РИМОКАТОЛИЧКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ	12
Thomas Bremer JUSTIN POPOVIĆ: A ROMAN-CATHOLIC PERSPECTIVE	12
Јулија Видовић „СВЕЈЕРЕС ЕКУМЕНИЗМА“ ПРЕМА СВЕТОМ ЈУСТИНУ ПОПОВИЋУ	13
Julija Vidović THE ALL-HERESY OF ECUMENISM ACCORDING TO JUSTIN POPOVIĆ	13
Невен Вукић THE CHURCH AND THE RED STAR – THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND THE COMMUNIST PERSECUTION IN YUGOSLAVIA	13
Невен Вукић ЦРКВА И ПЕТОКРАКА – КОМУНИСТИЧКИ ПРОГОН СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ	14
Предраг Вукић ПИСМО АРХИМАНДРИТА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА (СВ. ЈУСТИНА ЋЕЛИЈСКОГ) ИГУМАНУ ОСТРОШКОГ МАНАСТИРА ЛУКИЈАНУ ЗЕЧЕВИЋУ НА ВАСКРС 1964. ГОДИНЕ	15
Predrag Vukić LETTER OF ARCHIMANDRITE JUSTIN POPOVIĆ TO LUKIJAN ZEČEVIĆ, THE ABBOT OF OSTROG MONASTERY ON EASTER 1964	15

International Conference Thought and Mission of St Justin Popović

Сунчица Денић СИМБОЛИЧКО И ЛИРСКО У РЕЦЕПЦИЈИ ДЕЛА СВЕТОГ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА	16
Sunčica Denić THE SYMBOLICAL AND THE LYRICAL IN THE RECEPTION OF ST JUSTIN'S WORK	16
Александар Ђаковац ДОГМАТИКА ОЦА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА У КОНТЕКСТУ	17
Aleksandar Đakovac DOGMATICS OF FATHER JUSTIN POPOVIĆ IN CONTEXT	17
Павле Кондић МИТРА И СКУФИЈА ЈУСТИНА ЋЕЛИЈСКОГ	18
Pavle Kondić ST JUSTIN OF ĆELIJE'S MITRE AND SKUFIA	18
Иларион Ђурица ДЕЛОТВОРНОСТ УЧЕЊА ВЕРЕ ПОД ДУХОВНИМ СТАРАЊЕМ ПРЕПОДОБНОГ ЈУСТИНА НОВОГ, ЛИЧНО ИСКУСТВО	19
Parion Đurica THE EFFECTIVENESS OF LEARNING FAITH UNDER THE SPIRITUAL GUIDANCE OF THE VENERABLE JUSTIN THE NEW: A PERSONAL EXPERIENCE	19
Ивица Живковић КРИТИЧКА МИСАО АРХИМАНДРИТА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА И ХРИШЋАНСКО ВАСПИТАЊЕ ДАНАС	20
Ivica Živković THE CRITICAL THOUGHT OF ARCHIMANDRITE JUSTIN POPOVIĆ AND CHRISTIAN EDUCATION TODAY	20
Павле Јовић СРБИ О СВЕТОМ ЈУСТИНУ ПОПОВИЋУ	21
Pavle Jović SERBS ABOUT SAINT JUSTIN POPOVIĆ	21
Phillip Calington RECEPTION AND IMPORTANCE OF ST. JUSTIN AND HIS WORKS AMONG CONVERTS IN THE WEST	22
Филип Калингтон ПРИЈЕМ И ЗНАЧАЈ СВ. ЈУСТИНА И ЊЕГОВИХ ДЕЛА МЕЂУ ОБРАЂЕНИЦИМА НА ЗАПАДУ	22

Љубиша Костић ОНТОЛОШКА ОСНОВА У БЕСЕДНИШТВУ ПРЕПОДОБНОГ ЈУСТИНА ЋЕЛИЈСКОГ	23
Ljubiša Kostić THE ONTOLOGICAL FOUNDATION OF ST JUSTIN OF ĆELIJE'S PREACHING ..	23
Bogdan Lubardić FR JUSTIN POPOVIĆ AND ANGLICAN THEOLOGIAN: CRITICAL REFLECTIONS ON A COMPLEX AND MULTIFACETED ENCOUNTER	24
Богдан Лубардић ЈУСТИН ПОПОВИЋ И АНГЛИКАНСКИ ТЕОЛОЗИ: КРИТИЧКЕ РЕФЛЕКСИЈЕ О СЛОЖЕНОМ И СЛОЈЕВИТОМ СУСПРЕТУ	25
Светлана Марјанов ПОЈАМ ЛИЧНОСТИ У ДЕЛУ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА	27
Svetlana Marjanov THE NOTION OF PERSONHOOD IN THE WORKS OF JUSTIN POPOVIĆ	27
Александар Михаиловић СВЕТОСТ ИЗМЕЂУ АСКЕТИЗМА И ЛИТУРГИЈЕ У МИСЛИ СВЕТОГ ЈУСТИНА	27
Aleksandar Mihailović HOLINESS BETWEEN ASCETICISM AND LITURGY IN THE THOUGHT OF ST JUSTIN	28
Александар М. Петровић, ПАРАДИГМАТИЧНИ ПУТЕВИ КА ЗЕМЉИ ЖИВИХ АВЕ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА: КРОЗ ПОДВИГ РАСКРИВАЊА ЧОВЕКОВОГ САМОРАЗУМЕВАЊА	29
Aleksandar M. Petrović PARADIGMATIC WAYS TO THE LAND OF THE LIVING OF ABBA JUSTIN POPOVIĆ: REVEALING THE FEAT OF HUMAN SELF-UNDERSTANDING	30
Đorđe N. Petrović EUCCHARISTIC JOY IN JUSTIN POPOVIĆ'S <i>DOGMATICS</i> : A REFLECTION OF A PROTAGONIST	30
Ђорђе Н. Петровић ЕВХАРИСТИЈСКА РАДОСТ У ДОГМАТИЦИ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА: ОДРАЗ ЈЕДНОГ ПРОТАГОНИСТЕ	31
Слободан Продић ОТАЦ ЈУСТИН (ПОПОВИЋ) И МОНАШТВО	32
Slobodan Prodić FATHER JUSTIN (POPOVIĆ) AND MONASTICISM	32

International Conference Thought and Mission of St Justin Popović

Еп. Јован Пурић ОТАЦ ЈУСТИН – ТУМАЧ СВЕТОГ ПИСМА	33
Bishop Jovan Purić FATHER JUSTIN AS AN INTERPRETER OF THE HOLY SCRIPTURE	34
Слађана Ристић-Горгиев ФИЛОСОФИЈА И ЊЕНО ЗНАЧЕЊЕ У ДЕЈУ ОЦА ЈУСТИНА ЂЕЛИЈСКОГ	34
Sladana Ristić-Gorgiev PHILOSOPHY AND ITS MEANING IN THE WORKS OF FR JUSTIN OF ČELIJE ...	35
Dionysios Skliris “I LOVE THEREFORE I KNOW”: THE CRITIQUE OF WESTERN PHILOSOPHY ACCORDING TO SAINT JUSTIN THE NEW (POPOVIĆ) TO AND ITS PATRISTIC PRESUPPOSITIONS	35
Дионисије Склирис „ВОЛИМ ДАКЛЕ СПОЗНАЈЕМ“: КРИТИКА ЗАПАДНЕ ФИЛОЗОФИЈЕ ПРЕМА СВЕТОМ ЈУСТИНУ ПОПОВИЋУ И ЊЕНЕ СВЕТООТАЧКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ	36
Fr Dimitry Tribushny SAINT JUSTIN OF ČELIJE AS AN ORIGINAL THINKER	37
Димитри Трибушњи СВЕТИ ЈУСТИН ЂЕЛИЈСКИ КАО ОРИГИНАЛНИ МИСЛИЛАЦ	38
Свилен Тутеков СВЕТИ ЈУСТИН НОВИ ЂЕЛИЈСКИ И АСКЕТСКИ КЉУЧ ТЕОЛОГИЈЕ ЛИЧНОСТИ	38
Svilen Tutekov SAINT JUSTIN THE NEW AND THE ASCETIC KEY FOR THE THEOLOGY OF PERSONHOOD	39
Александар Фатић МОРАЛНО ТЕРАПЕУТСКИ СМИСАО ДИЈАЛЕКТИКЕ БОГОЦЕНТРИЧНОСТИ И ЧОВЕКОЦЕНТРИЧНОСТИ КОД СВЕТОГ ЈУСТИНА ПОПОВИЋА	40
Aleksandar Fatic THE MORAL THERAPEUTIC MEANING OF THE DIALECTIC OF GOD- -CENTEREDNESS AND MAN-CENTEREDNESS IN SAINT JUSTIN POPOVIĆ	41
Stephen C. Headley ST. JUSTIN ON PROVIDENCE: SOURCES AND CONSEQUENCES	41
Стивен К. Хедли СВЕТИ ЈУСТИН О ПРОМИСЛИ: ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ	42

Vladimir Cvetković ST JUSTIN POPOVIĆ ON PAPACY	43
Владимир Цветковић ЈУСТИН ПОПОВИЋ О ПАПСТВУ	43
Богољуб Шијаковић ЈУСТИНОВО СВЕТОСАВЉЕ VS. ЕВРОПСКИ ХУМАНИЗАМ	44
Bogoljub Šijaković JUSTIN'S SVETOSAVLJE (SAINT-SAVANHOOD) VS. EUROPEAN HUMANISM	44
Zdenko Širka PROTESTANTISM AS A PAN-HERESY: WOULD JUSTIN AND LUTHER UNDERSTAND EACH OTHER?	44
Зденко Ширка ПРОТЕСТАНТИЗАМ КАО СВЕЈЕРЕС: ДА ЛИ БИ СЕ ЈУСТИН И ЛУТЕР РАЗУМЕЛИ?	45
Немања Шкрелић СВЕТИ ЈУСТИН ЋЕЛИЈСКИ И ДОСТОЈЕВСКИ: ПРОБЛЕМ ЉУДСКЕ ДЕТЕРМИНИСАНОСТИ И СЛОБОДЕ	45
Nemanja Škrelić SAINT JUSTIN OF ĆELIJE AND DOSTOYEVSKY: THE PROBLEM OF HUMAN DETERMINISM AND FREEDOM	46
Драган Шљивић ХРИСТОВА ВОЈСКА И ВОЈСКА СА ХРИСТОМ: СВ. ЈУСТИН ЋЕЛИЈСКИ, СВЕТИ НИКОЛАЈ ОХРИДСКИ И ЖИЧКИ И ВОЈНИЧКИ ЕТОС	47
Dragan Šljivić THE ARMY OF CHRIST AND THE ARMY WITH CHRIST: ST. JUSTIN OF ĆELIJE, ST. NIKOLAJ OF OHRID AND ŽIČA AND MILITARY ETHOS	47
Марко Шукунда АВА ЈУСТИН И УЧЕЊЕ О НЕЧИСТИМ СИЛАМА	48
Marko Šukunda ABBA JUSTIN AND THE DOCTRINE ON UNCLEAN SPIRITS	48



Институт за филозофију и друштвену теорију, Универзитет у Београду
Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade



Православни богословски факултет, Универзитет у Београду
Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade



Центар за византијско словенске студије, Универзитет у Нишу
Centre of Byzantine-Slavic Studies, University of Niš